KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mira Nábělková, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 25 — 1991 — ČÍSLO 10

OBSAH

BAUDET, J. C.: Epistemologický prístup k terminológii . . . 321
HORECKÝ, J.: Anglické slová na *-ing* v slovenčine 324
HEGEROVÁ, K.: Názvy s príponou *-né* 327
VALEKOVÁ, Ľ.: O nových slovách s časťou *video-* . . . 333
PIŠÚT, I.: Ľudové meno lišajníka *Cetraria islandica* . . . 335
ODALOŠ, P.: Toponymá okresu Banská Bystrica po 17. 11. 1989 337

Diskusie

OLEJÁR, M.: Názvy a základné pojmy v oblasti vied o telesnej kultúre a športe . . . 347

Rozličnosti

Tender — verejná (ponuková) súťaž. M. Považaj . . . 354
Novotvary s časťou *agro-*. V. Patráš 355
Patrí k jedným z najkrajších? Ľ. Kralčák 357

Správy a posudky

Nová slovenská práca o odbornej terminológii. E. Pícha 359
Chvála stručnej múdrosti. K. Buzássyová 364

Spytovali ste sa

Čo je to stretko? M. Pisárčiková 368
Kurdi a šiiti. K. Hegerová 369

Obsah 25. ročníka 373
Index 25. ročníka. M. Považaj 376

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA - ROČNÍK 25 - 1991 - ČÍSLO 10

Epistemologický prístup k terminológii

J. C. BAUDET

Terminológia, ako ju poznajú jazykovedci, prekladatelia, terminológovia a všetci, čo „pracujú so slovom", je disciplína, ktorej ciele sú veľmi veľké a o ktorú je značný záujem. Nejde o nič menšie, ako je zabezpečenie spoľahlivej komunikácie medzi niekoľkými miliardami ľudí zaľudňujúcimi planétu. Za takéhoto stavu a vzhľadom na veľkosť úlohy možno pochopiť, že sa treba ponáhľať, že sa uverejňujú zoznamy neologizmov, glosáre a slovníky a že sa všetko ukladá do Svetovej banky medzinárodných termínov. To je presne to, čo treba robiť – podľa možnosti z medzinárodného a multidisciplinárneho hľadiska –, aby sa skúmané termíny definovali najvhodnejšími definíciami. To je vlastne úloha OIUNT*. Bolo by však možné rozvíjať kritické úvahy o zmysle samej terminológie a ukázať, že táto disciplína nie je jednoduchým zhromažďovaním slov a že by sa mala – ideálne vzaté – zahrnúť do dlhodobého vedeckého projektu. To je jedna z nových definícií terminológie, ktorú by sme tu chceli predložiť.

Pre nás je terminológia jeden z ústredných problémov epistemológie, čo znamená, že časti *-lógia* dávame význam „veda". *Terminológia* je náuka o termínoch, t. j. sústavné kritické uvažovanie o tvorení termínov (a teda aj pojmov) v rozličných oblastiach vedy. *Epistemológia,* ktorá sa pokúša určovať „hodnotu vedy", musí najprv analyzovať fungovanie pojmov (vypracovanie, ustálenie termínov). Tým však epistemologické skúmanie ešte nie je skončené. Treba skúmať – systematicky a kriticky –, ako sa termíny používajú vo

**Organisation internationale d'unification des neologismes terminologique* – Medzinárodná organizácia na zjednocovanie terminologických neologizmov

vedeckom spoločenstve, ako sa vydávajú texty (súpisy termínov). Ako vidieť, naša rovnica je: *epistemológia = terminológia + editológia.*

Kritika vedy (epistemológia) sa začína v psychologickej rovine, ide o psychogenézu pojmov a voľbu termínov (terminológia), a napokon sa končí v sociologickej rovine (veda je sociálny fenomén), ide o socializáciu termínov prostredníctvom cirkulácie textov: revue, knihy, kolokviá, normy, patenty (editológia). Nazdávame sa, že je nevyhnutné vziať do úvahy epistemologickú dimenziu (stránku) terminológie (a to aj v každodennej práci lexikografov).

Terminológ obyčajne má vo svojej práci dve možnosti: obmedzuje sa na niektoré jazyky (prečo skôr portugalčina ako rumunčina?) a isté oblasti (prečo radšej mechanika tekutín než astrofyzika?). Ak sa vezme do úvahy epistemologický dosah skúmania termínov, ukáže sa vec celkom inak. Epistemológ najprv vypracuje systém vied – to je prvoradá úloha. Usporiada poznatky do hierarchickej a komplexnej siete vedomostí. Bude rozlišovať formálne vedy (logika, matematika, informatika, lingvistika) a opisné vedy (geológia, botanika, psychiatria atď.). Medzi týmito poslednými bude azda rozlišovať na základe epistemologickej voľby dve, tri alebo viac skupín: čisté vedy a aplikované vedy. Alebo: exaktné vedy a humanitné vedy. Alebo: prírodné vedy a historické vedy atď. Podľa tejto klasifikácie vied terminológ orientovaný epistemologicky sa teda pokúsi zistiť termíny používané vo všetkých vedách – prvotné termíny (ako sa hovorí prvotnú množinu), ktoré odkrývajú korene ľudského poznania. Nemožno sa čudovať, že sa pritom vyskytnú filozofické alebo matematické termíny. Podľa našej mienky toto je niekoľko prvotných termínov: *množina* a *prvok, vzťah, materiál, forma, počet, priestor, čas* atď. Tieto termíny sa tu neuvádzajú náhodne ako v slovníkoch pre ich ortografické osobitosti, kde sú zaradené abecedne. Uvádzajú sa v poradí, ktoré je dané, lebo každý termín vyvoláva ďalšie iné, a tak sa tu znova objavuje pojem štruktúra, taký charakteristický pre súčasnú epistemológiu: *množina* vyvoláva *prvok,* ale aj *príslušnosť, vzťah, prienik, prázdnosť* atď.

Na tomto prvom štádiu terminológie už možno hodnotiť kriticky. Prečo napr. matematik hovorí *množina,* keď logik hovorí *trieda,* biológ *taxón,* sociológ *populácia,* etnograf *etnikum,* štatistik *vzorka,* vojak *útvar.* A prečo sa vyskytuje toľké terminologické bohatstvo u botanikov alebo zoológov – veď *taxón* môže byť *varieta, forma, kmeň, druh, rod, tribus, rodina, rad, trieda* atď., kým napr. u sociológov termíny ako *socioprofesionálna skupina* alebo *združenie* sú jednak menej početné, jednak formalizované.

Terminológ tu musí nielen zhromažďovať termíny, prípadne vyhľadávať ekvivalenty v niekoľkých jazykoch, ale aj skúmať súvislosti, ktoré vyjadrujú epistemické vzťahy. Prečo matematik používa termíny *grupa, kruh, teleso* na označenie čoraz väčšmi ohraničených súborov a zároveň termíny *pentagón, hexagón, heptagón* na označenie radu geometrických foriem, teda termíny,

v ktorých je pojmová súvislosť celkom zjavná? A prečo bude skôr hovoriť *štvoruholník* ako *tetragón?*

Tieto otázky ukazujú, že terminológia najprv musí vypracovať epistemológiu označovania pojmov (pravú, skutočnú termino-lógiu), ktorá by analyzovala tvorenie slov vedeckým spoločenstvom nielen z filozofického alebo lingvistického hľadiska (ako je to bežné), lež jasne orientovanú na samotné pojmy a vzťahy medzi nimi. Nie je potrebné skúmať termín *propán* po skúmaní termínu *propergule* a pred skúmaním termínu *propergol.* Treba súčasne skúmať propán v rámci epistemológie chémie, treba pochopiť, že na chemikov 19. storočia veľmi zapôsobilo odhalenie homologických radov a že propán je jednou časťou skupiny termínov, ktorých zakončenie má význam vyjadrujúci viac než jednoduchý plyn, ktorého vzorec je C_3H_8. Prípona *-án* označuje alkány a zahŕňa celý rad experimentálnych poznatkov *(propán, bután, pentán...).*

Pravdaže, epistemologický prístup k terminologickým otázkam neignoruje výdobytky lingvistiky. Využíva sa napr. protiklad *synchrónia – diachrónia:* epistemológ opiera svoje úvahy o históriu vedy a vedecké termíny sa skúmajú aj v ich časovom vývoji. Takto sa budeme spytovať pri porovnávaní súboru termínov z 19. storočia so súborom neologizmov z 20. storočia. V prvej skupine nájdeme napr. termíny *termodynamika, izoméria, asynchrónny.* A toto je niekoľko typických termínov z druhej skupiny: *spin, barn, kvark, laser...* Prečo sa na tvorbu vedeckej lexiky zásadne používa v 19. storočí (v skutočnosti až do druhej svetovej vojny) gréčtina a latinčina a prečo sa v súčasnosti na tvorenie neologizmov používa skôr bežný jazyk (termíny z oblasti atómovej fyziky *spin* a *barn* sú bežné anglické slová) alebo značky? Položme si otázku inak. Prečo vedci tvorili nové termíny z mŕtvych jazykov, kým dnes sa uspokojujú preberaním slov z každodennej slovnej zásoby bežného jazyka. Prečo sa nedávno hovorilo *pedológia* pri pomenúvaní toho, čo sa dnes častejšie nazýva *veda o pôde?*

Epistemológia má logickú dimenziu (sama tvorba pojmov sa vymyká z ľubovôle vedca, ktorý si síce môže predstaviť termín *štvorcový kruh,* ale nemôže ho použiť) a psychosociálnu dimenziu (veda je inštitúcia: akadémie, univerzity atď.). Terminológia ako ústredná zložka epistemológie znova nastoľuje logické problémy (morfologické vzťahy medzi termínmi reprezentujú príbuzné pojmy) a psychosociálne problémy (napr. niektoré aspekty konkurencie medzi termínmi, ako je to charakteristické pre súčasnú francúzštinu, kde si konkurujú také termíny ako *software – logiciel, feedback – rétroaction* atď.).

Terminológia robí viac, ako je zostavovanie nekonečného počtu slovníkov: ako prirodzenú vec analyzuje veľké dobrodružstvo ľudstva v 19. storočí – vedu vznikajúcu z dotyku kultúr a hádam aj skutočné puto medzi ľuďmi.

(Z francúzskeho originálu *Une approche epistemologique de la terminologie,* Neoterm, no 11/12 – 1988, s. 3–5, preložil Ivan Masár.)

Anglické slová na -ing v slovenčine

JÁN HORECKÝ

Anglické slová – presnejšie: podstatné mená zakončené na *-ing* sa v súčasnej slovenčine používajú často v publicistike. Uvedieme príklad: *Vedome tu kalkuluje s faktom, že tento národ je už natoľko prefarbený periodicky sa vracajúcimi vlnami brainwashingu, že jeho imúnny systém už takmer vôbec nefunguje* (tlač). Z kontextu vidieť, že slovo *brainwashing* sa pokladá za skutočné anglické slovo a jeho význam sa vôbec nevysvetľuje. Predpokladá sa, že čitateľ tento význam pozná. Sú však aj prípady, že sa anglické slovo chápe ako termín a primerane sa vysvetľuje. Napr. takto: *Čo je úlohou monitoringu? V prvom rade vyhľadávať rizikové oblasti, ktoré potraviny sú najzaťaženejšie a ktorými látkami, a potom robiť opatrenia* (tlač). Často sa vyskytuje slovo *briefing* (písané aj *brífing*) ako označenie krátkej porady, resp. tlačovej konferencie, obyčajne o tom, aké udalosti sa očakávajú v najbližšej budúcnosti.

Dnes anglické slová prenikajú veľmi húfne do ekonomickej oblasti. Vidieť to aj na inzerátoch, kde sa na označenie činnosti firmy používajú slová *marketing, trading, leasing, holding, contracting.* Obyčajne sa ich význam nevysvetľuje, no stretli sme sa aj s prípadom, že sa *leasing* označuje ako prenájom s prechodom do vlastníctva.

Pri úvahách o mieste a fungovaní anglických slov na *-ing* v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny treba zdôrazniť, že tu vlastne nejde o nijaký nový jav. Veď slová *tréning, skauting, boxing, dancing* sú doložené už v období medzi dvoma vojnami. V súčasnej spoločenskej a ekonomickej situácii výskyt takýchto slov prirodzene narastá. Niekedy sú odrazom módnej vlny preberania, no často sú aj prejavom potreby označiť pre nás novú realitu alebo inštitúciu názvom, ktorý už v angličtine dávno funguje.

Aj v angličtine tvoria slová na *-ing* rozsiahlu a ustavične dotváranú skupinu slov. Veď napr. v slovníku nových slov z r. 1989 (Ayto, 1989) je spomedzi 1200 zaregistrovaných slov až vyše 50 slov na *-ing,* to je okolo 4,5 %.

Stav v slovenčine možno ilustrovať jestvujúcimi slovníkmi, najmä slovníkmi cudzích slov. V Slovníku cudzích slov (M. Ivanová-Šalingová – Z. Maníková, 1983) je zachytených okolo 80 substantív na *-ing* (medzi nimi sú, pravda, slová ako *rizling, storting, kvisling,* ktoré sa netýkajú našej problematiky). V Retrográdnom slovníku slovenčiny (Mistrík, 1969) sa však uvádza len okolo 30 slov tohto typu. Prirodzene, v uvedených slovníkoch sa neuvádzajú novšie slová, napr. *hapening, trading, jogging, wrestling.*

V slovenskej jazykovednej literatúre sa anglickým slovám na *-ing* venuje sústavná pozornosť. Do r. 1975 (Dvonč, 1975) sme napočítali desať drobných príspevkov s touto tematikou, ale v Kultúre slova od r. 1975 dodnes je

takýchto príspevkov vyše dvadsať. Spomínajú sa napr. *telerekording, clearing, screening, forčeking, bouldering, doping, dabing.*

V odborných slovníkoch (napr. *Dopravný slovník* A. Petrovského, 1983), ale najmä v dennej tlači, ako sme už spomenuli, uvádza sa značný počet takýchto slov, takže máme k dispozícii už solídny materiál na pokus o ich sémantické utriedenie a všeobecnejšie posúdenie ich fungovania, ako aj možností ich nahrádzania slovenskými ekvivalentmi.

Všeobecne je známe, že *-ingové* tvary v angličtine sú slovesné tvary. Majú približne takú funkciu ako v slovenčine slovesné podstatné mená alebo prechodníky a príčastia vyjadrujúce priebehovosť slovesného deja. Ďalej fungujú aj ako slovesné adjektíva vo viacslovných pomenovaniach typu *sleeping car – spací vozeň.* Okrem toho možno nájsť aj také anglické substantíva na *-ing,* ktoré nevznikli zo slovesného základu, ale boli utvorené od substantíva sufixom *-ing.* Napr. slovo *bracketting – zátvorkovanie* má v základe substantívum *brackets – zátvorky.* Je to také tvorenie podľa istého modelu ako v slovenčine povedzme slovo *štvorčekovanie* – zaplnenie štvorčekmi - od substantíva *štvorček.*

Niektoré anglické pomenovania na *-ing* možno odvodiť od dvojslovných názvov, v ktorých *-ingový* tvar funguje ako slovesné prídavné meno. Univerbizáciou sa potláča určovaný, t. j. substantívny člen takéhoto pomenovania a ostáva len určujúci člen zakončený na *-ing,* fungujúci potom ako pomenovanie. Napr. z *dancing room* vzniklo pomenovanie *dancing,* z *fitting pieces* vzniklo slovo *fiting.*

Bez ohľadu na spôsob vzniku možno v anglických slovách na *-ing* vyčleniť dva základné významy: dejový a predmetný. Na jednej strane tu sú prípady, ktoré možno chápať ako prevedenie deja do kategórie substantív. Možno ich potom chápať ako slovesné podstatné mená a v slovenčine ich nahradiť takisto slovesnými podstatnými menami na *-nie: camping – kempovanie, tramping – trampovanie, doping – dopovanie, dubbing – dabovanie, monitoring – monitorovanie.* Na druhej strane sú menej časté príklady na spredmetnenie deja: *building* je *stavanie,* ale aj *stavba, budova.* V slove *meeting, míting – stretnutie* ide o výsledok deja, slovom *dispatching – dispečing* sa označuje činnosť, ale aj miesto, kde sa táto činnosť vykonáva. Podobne *parking* môže byť *parkovanie* i *parkovisko.*

Často však býva proti anglickému *-ingovému* tvaru v slovenčine voľnejší preklad, založený na domácej motivácii. Napr. proti leteckému termínu *looping* máme v slovenčine *premet,* proti atletickým termínom *skiping* a *lifting* máme zreteľnejšie motivované názvy *nízky poklus* a *vysoký poklus* (Chovan, 1972). V terminológii vodného lyžovania (Základní názvy, 1963) je síce základný termín preložený: *water skiing – vodné lyžovanie,* ale už proti *jumping* je *skok, wake jumping* je *skok cez vlnu, landing* je *doskok* alebo *dojazd, barefoot skiing* je *sklz cez chodidlá.*

Mená pre mnohé druhy športov sa preberajú, napr. *windsurfing*, novšie aj *trainsurfing, wrestling, boardscating*.

V slovenčine je na označenie odboru ľudskej činnosti prípona *-stvo*. Preto napr. *yachting* môže byť *jachtárstvo, seiling plachtenie* i *plachtárstvo*. Kedysi proti *boxingu* bolo *pästiarstvo*. Preto by sa napr. namiesto poslovenčeného *inžinierung (engineering)* mohol zaviesť ekvivalent *inžinierstvo*, namiesto *consulting poradníctvo*, namiesto *marketing trhovníctvo*. Pravda, v niektorých prípadoch – ako v uvedenom ekvivalente *trhovníctvo* – by takáto podoba mohla mať dosť expresívny charakter. Preto sa zdá výhodnejšie a dostatočne výstižné oprieť sa o onomaziologickú bázu *služby* (teda nie o príponu *-stvo*), najmä v takých prípadoch, kde možno vychádzať z dvojslovného pomenovania typu *catering services – palubné služby* (porov. Petrovský, 1983). Takýto ekvivalent by azda bol dosť výstižný aj v prípadoch ako *marketing – trhové služby, mailing – spojové*, resp. *zásielkové služby, inžinierung – inžinierske služby, contracting – kontraktačné služby*.

Pri názvoch dejového charakteru by bolo možné ako onomaziologickú bázu použiť substantívum *metóda* alebo *proces: scanning – prehľadávacia metóda, screening – vyhľadávacia metóda, rating – škalovacia metóda, roomzine in – izbová metóda*.

Prirodzene, v mnohých prípadoch ide len o jazykovedné návrhy, ktoré si nenárokujú záväznú platnosť. Veď stále ostávajú v pôvodnej, prípadne mierne adaptovanej podobe také názvy ako *clearing – klíring, mitting, dispečing*, novšie *briefing – brífing, holding, leasing*.

Na záver treba ešte pripomenúť, že aj v spôsoboch a tempe preberania anglických slov na *-ing* vidieť istý vývin. Niektoré slová tohto typu zanikajú. Namiesto *boxing* máme dnes len *box*. Zaniká *tramping*, ale vznikol *kemping* a *autokemping, karavaning*. Pevné miesto majú slová ako *tréning, dispečing*, väčšiu publicitu získavajú také ekonomické termíny ako *leasing, holding, marketing*. Osud mnohých ďalších slov tohto typu je zatiaľ nepredpovedateľný.

Marianska 15, Stupava

LITERATÚRA

AYTO, J.: The Longmann Register of New Words. Essex, Longmann Group UK 1989. 425 s.

DVONČ, L.: Slovenskí jazykovedci. Martin, Matica slovenská 1987. 1387 s.

CHOVAN, J.: Názvoslovie telesných cvičení a ich triedenie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1972. 360 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 2. zrev. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 933 s.

MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 735 s.

PETROVSKÝ, A.: Dopravný slovník. Bratislava, Alfa 1983. 938 s.

Základní názvy vodního lyžování. Československý terminologický časopis, 2, 1963, s. 172–173.

Názvy s príponou -né

KATARÍNA HEGEROVÁ

1. Názvy s príponou *-né* sú podstatné mená stredného rodu, ktoré pomenúvajú nejaký typ poplatkov. Ide o názvy výdavkov, pravidelných alebo jednorazových príjmov alebo odmien.

Problematika názvov s príponou *-né* je podrobne spracovaná v Tvoření slov v češtině 2 (s. 672–677), v slovenskej jazykovednej literatúre sa jej doteraz venovalo menej pozornosti, resp. pozornosť sa venovala len niektorým aspektom tejto problematiky alebo čiastkovým javom (Nižnanský, 1985; Masár, 1990; Hegerová, 1988, 1990). Ide pritom o zaujímavú, čo do použitého formantu kompaktnú, relatívne početnú, otvorenú a stále sa rozširujúcu skupinu pomenovaní jedného vecného okruhu.

Materiálovou základňou príspevku boli názvy s príponou *-né* uvedené v Slovníku slovenského jazyka I–VI (100 dokladov), v Krátkom slovníku slovenského jazyka (36 dokladov), v Retrográdnom slovníku (100 dokladov), v Právnickom terminologickom slovníku (30 dokladov), v Slovníku železničnej prepravnej prevádzky a vlastná excerpcia z tlače, rozhlasu a televízie.

2. Z formálneho hľadiska ide o dve skupiny podstatných mien označujúcich rozličné dávky, poplatky a platby: o početnú skupinu substantív na *-né (nocľažné, návštevné, pôrodné, starobné, zápisné)* a o menej početnú skupinu substantív s rozšíreným variantom tejto prípony, s variantom *-ovné (kolkovné, poštovné, listovné, kilometrovné)*. Podstatné mená stredného rodu s príponou *-né/-ovné* sú svojím pôvodom substantivizované adjektíva, ktoré vznikli predovšetkým deriváciou, t. j. samostatným tvorením bez toho, aby bol doložený ich tesný vzťah k adjektívu, napr. *balné, obalné, stojné, obslužné, odlučné.* Pri niektorých sa tento vzťah k adjektívu zachováva, napr. *novoročné, manipulačné.* Takéto názvy na *-né/-ovné* majú aj dvojslovné náprotivky *(novoročná odmena, manipulačný poplatok)*. Rovnako ako nákladnejšie dvojslovné názvy aj ich jednoslovné náprotivky sú zväčša štylisticky bezpríznakovými, neutrálnymi pomenovaniami týchto dávok a poplatkov. Mnohé jednoslovné názvy najskôr fungovali paralelne s ich dvojslovnými pomenovaniami, neskôr sa však v praxi začali presadzovať úspornejšie názvy. Súvisí to s istou hospodárnosťou pri vyjadrovaní.

3.1. Názvy s príponou *-né/-ovné* sa tvoria buď od slovesných základov, alebo od substantív.

3.2. Názvy so slovesnými základmi predstavujú menšiu skupinu. Tvoria sa sporadicky od nedokonavých slovies *(balné, služné, cestovné, parkovné)*, častejšie od dokonavých slovies *(predplatné, výkupné, poistné, odlučné, doručné, doplatné, odškodné, výstužné, stočné)*. Pri týchto názvoch môže ísť aj o viacnásobnú motiváciu, o motiváciu slovesom i podstatným menom. Pomenovanie *obslužné*

môže byť motivované slovesom *obslúžiť* aj podstatným menom *obsluha* a pod.

3.3. Najpočetnejšie zastúpené sú názvy so substantívnymi základmi. Takmer rovnako veľké skupiny predstavujú názvy, ktorých základom je podstatné meno mužského rodu *(mostné, nájomné, odhadné, odpisné, ohrevné, prepisné)*, a názvy utvorené od podstatných mien ženského rodu *(dlažobné, dopravné, poštovné, manipulačné, vodné, bolestné, funkčné, návštevné, starobné, úschovné)*. V obidvoch typoch názvov býva slovotvorným základom neodvodené *(mostné, poštovné)* i odvodené *(zápisné, výpravné, prepravné, pôrodné)*, domáce *(dlažobné, zápisné, vstupné, pôrodné)* i prevzaté podstatné meno *(manipulačné, bilančné, árendovné)*.

4. V ý z n a m o v é s k u p i n y n á z v o v. – Pomenovania s príponou *-né/-ovné* členíme z tohto hľadiska do troch základných skupín: názvy rozličných druhov poplatkov, názvy služobných príjmov a názvy pomenúvajúce náhradu za utrpenú škodu.

5. Názvy rôznych druhov poplatkov tvoria najpočetnejšiu skupinu. Rozdeľujeme ich na názvy poštových poplatkov, poplatkov za dopravu, za použitie miesta, za vstup, poplatkov za právnické úkony, názvy poplatkov za rozličné služby, poplatkov podľa používaného predmetu, poplatkov za náklady na liečenie, pobyt, kurz. Osobitne stoja pomenovania odmien za príležitostné služby a pomenovania príležitostných počastovaní.

5.1. N á z v y p o š t o v ý c h p o p l a t k o v. – Bežne sa poplatky tohto typu označujú slovom *poštovné*, ktoré má všeobecný význam „poplatok za poštovú dopravu, porto"*. V poštovom styku sa na označenie špecifických poplatkov používajú aj ďalšie výrazy, ktoré sú termínmi z tejto oblasti: *hovorné* (poplatok za telefonický rozhovor), *doplatné* (poštovné, ktoré sa dopláca po doručení zásielky), *výplatné* (poplatok za dopravenie listu, balíka a pod. poštou), *výpravné* (poplatok za odoslanie zásielky), *priečinočné* (poplatok za poštový priečinok), *doručné* (poplatok za doručenie zásielky), *balné* (poplatok za balenie), *obalné* (poplatok za obalenie zásielky s poškodeným obalom), *listovné* (poplatok za doručovanie listov), *posolné* (poplatok poslovi za doručenie zásielky na miesto veľmi vzdialené od poštového úradu), *slovné* (poplatok za jedno slovo v telegrame).

5.2. N á z v y p o p l a t k o v z a d o p r a v u. – Popri výraze *dopravné* so všeobecným významom „poplatok za dopravu" fungujú v tejto oblasti aj termíny *prepravné* (poplatok za prepravu), *nákladné* (poplatok za naloženie), *výkladné* (poplatok za vyloženie), *odvozné* (poplatok za odvoz), *dovozné* (poplatok za dovoz), *prievozné* (poplatok za prevezenie), *povozné* (poplatok za vozenie), *kilometrovné* (poplatok za prepravený tovar a pod. podľa počtu prejdených kilometrov napr. na železnici), *cestovné* (poplatok za cestovanie

*Výklady významov zväčša preberáme zo Slovníka slovenského jazyka, resp. z Krátkeho slovníka slovenského jazyka.

hromadnými dopravnými prostriedkami), *prekladné* (poplatok za preloženie tovaru), *prístavné* (poplatok za pristavenie prázdneho vozňa), *prestavné* (poplatok za dodatočné premiestnenie pristaveného vozňa). Názvy poplatkov za dopravu často vstupujú do dvojslovných a viacslovných pomenovaní, v ktorých sa spresňuje typ platieb: *obyčajné cestovné, vnútroštátne prepravné, cestovné na rýchlik, zvýšené dovozné.*

5.3. N á z v y p o p l a t k o v z a p o u ž i t i e m i e s t a, z a v s t u p. – Najrozšírenejším pomenovaním tohto typu poplatku je významovo priezračný výraz *vstupné.* Tento výraz zväčša funguje samostatne; ojedinele však vstupuje aj do dvojslovných a viacslovných pomenovaní, ktorých určujúci člen býva formálne vyjadrený zhodným prívlastkom *(zvýšené/znížené vstupné),* nezhodným prívlastkom *(vstupné pre dospelých/pre deti),* resp. nezhodným prívlastkom špecifikovaným zhodným prívlastkom *(vstupné za filmové/divadelné predstavenie).* Okrem základného pomenovania poplatkov za vstup funguje v praxi aj niekoľko ďalších názvov poplatkov za špeciálne vstupy: *parkovné* (parkovací poplatok), *skladné* (poplatok za uschovanie v sklade), *pobrežné* (poplatok za miesto pri brehu využívané pri plavbe), *zložné* (poplatok za miesto, na ktorom je uložený tovar), *vložné* (poplatok za účasť na konferencii, konferenčný poplatok), *dražobné* (poplatok za účasť na dražbe, dražobný poplatok) a v súčasnosti u nás už nepoužívané názvy *cestné, mostné* a *mýtne* (tu sa dnes používa ako pomenovanie poplatku slovo *mýto*).

5.4. P o p l a t k y z a p r á v n i c k é ú k o n y. – Ide o právnické termíny *odhadné* (poplatok za odhad), *odpisné* (poplatok za odpis), *rozsudočné* (poplatok platený súdu za vykonanie rozsudku), *znalečné* (odmena za znalecký posudok pri súde), *prepisné* (poplatok za prepísanie majetku). Sem možno zaradiť aj výraz *kolkovné* (daň zo žiadostí a zmlúv platená v podobe kolkov).

5.5. N á z v y p o p l a t k o v z a r o z l i č n é s l u ž b y. – Táto skupina je pomerne široká: zahŕňa všeobecné pomenovania poplatkov, napr. *manipulačné* (poplatok za manipuláciu), *požičovné* (poplatok za požičanie niečoho), *predplatné* (suma, ktorá sa za niečo objednané zaplatí vopred), *plachtovné* (poplatok za použitie železničnej vozňovej plachty na ochranu tovaru), *stojné* (poplatok za prepravované vozne, ktoré zostávajú na koľajach po určenej lehote), *dezinfekčné* (poplatok za dezinfekciu vozňov, priestorov a pod.), *stočné* (vodárenský poplatok za stáčanie vody), *melné* (poplatok za mletie), *výkupné* (peniaze alebo iná hodnota, ktorou sa niečo alebo niekto vykupuje, vyslobodzuje), *nájomné* (poplatok za nájom, za prenajatie), *podnájomné* (poplatok dohodnutý za dočasné užívanie časti užívateľovho bytu), *prenájomné* (poplatok prenájomcovi za dočasné používanie istej veci), *nocľažné* (poplatok za nocľah). V bežnej jazykovej praxi sa úhrada za užívanie bytu, poplatky za prenájom i podnájom súhrnne označujú výrazom *nájomné.*

Do tohto okruhu patria aj výrazy *ohrevné* (poplatok za ohrev), *úložné* (poplatok za uloženie veci), *úschovné* (poplatok za uschovanie), *ubytovné* (poplatok za ubytovanie). Výrazom *poistné* sa označuje 1. poplatok poisťovni; 2. poplatok za poistenie zásielky; 3. suma vyplácaná poisťovňou poistenému. Preto patrí do skupiny poplatkov i do skupiny príjmov. (Názvov s príponou *-né/-ovné* pomenúvajúcich zároveň poplatky a príjmy je viacero. Rozoberáme ich pri jednotlivých významových skupinách.) Zaraďujeme sem aj výrazy *vodné* (poplatok za odber vody) a *bytné*. Slovom *bytné* sa označuje jednak nájomné za byt, jednak príspevok na byt ako súčasť platu. V prvom význame sa výraz *bytné* v bežnom vyjadrovaní nahrádza súhrnným pomenovaním *nájomné*, v druhom význame ho zaraďujeme medzi pomenovania služobných príjmov. Patrí sem aj názov *ciachovné* (poplatok za ciachovanie, úradnú kontrolu váh, mier a meradiel vôbec alebo akosti drahých kovov a ich úradné označovanie), *školné* (poplatok za vyučovanie v škole), *výučné* (poplatok za vyučenie) i pomenovania už zanikajúcich, resp. zaniknutých poplatkov: *árendovné* (poplatok za nájom, nájomné, árenda), *príhonné* (poplatok za prihnanie dobytka), *výpalné* (poplatok vynucovaný v minulosti nepriateľskými vojskami pod vyhrážkou vypálenia). V súčasnosti sa slovom *výpalné* môže označovať poplatok za vypálenie niečoho.

5.6. P o p l a t k y z a n á k l a d y n a p o b y t, k u r z, l i e č e n i e a p o d. – Patria sem výrazy *zápisné* (poplatok za zapísanie), *kurzovné* (kurzový poplatok), *stravné*. Novšie pomenovanie *kurzovné* vzniklo ako univerbizovaný jednoslovný náprotivok dvojslovného názvu *kurzový poplatok*. Pre svoju krátkosť je dnes v praxi častejšie ako dvojslovné pomenovanie *kurzový poplatok* (Hegerová, 1990).

Slovom *stravné* sa raz označuje poplatok za stravu (zvyčajne v závodných jedálňach), inokedy príplatok na stravu počas pracovných ciest. Preto ho zaraďujeme raz medzi poplatky, raz medzi príjmy.

5.7. P o m e n o v a n i a o d m i e n z a p r í l e ž i t o s t n é s l u ž b y. – Patria sem výrazy *prepitné, sprepitné* (tento výraz sa z jazykovej stránky nepokladá za korektný), *obslužné*, novšie štylisticky príznakové, žartovné slovo *všimné* (všetky s významom „dobrovoľná odmena za poskytnutú službu") i výraz *čajné* (odmena za obsluhu pri pití čaju).

5.8. P o m e n o v a n i a p r í l e ž i t o s t n ý c h p o č a s t o v a n í. – Túto skupinu názvov na základe nárečového materiálu detailne rozobral J. Nižnanský (1985). Člení ju na názvy tradičných počastovaní *(jarmočné)*, obecných počastovaní najmä pri výmene richtára, obecných funkcionárov a sluhov *(odstupné, výstupné, kortešovné)*, počastovaní pri prijímaní nového člena do kolektívu *(prípovedné, priskočné)* a na pohostenia z prvej mzdy pri vstupe do zamestnania alebo do nového pracovného kolektívu (*prístupné*, žart. *priskočné*, novšie *doskočné*).

6. Názvy pracovných príjmov členíme na pomenovania príjmov súvisiacich s pracovnými cestami a príjmov za vykonávanie istých prác, sociálnych a iných dávok (osobitnú podskupinu tvoria názvy starobných dôchodkov).

6.1. Príjmy, resp. náhrady a príplatky súvisiace s pracovnými cestami. – Názvy tohto typu náhrad a príplatkov sú zastúpené výrazmi *cestovné* (suma na náhradu cestovných výdavkov na pracovnej ceste), *príchodné* (peňažná náhrada za cestu na stanicu, letisko a pod. pri pracovných cestách), *stravné* (peňažná náhrada za stravu), *kilometrovné* (pri pracovnej ceste osobným autom príplatok podľa počtu prejdených kilometrov), *nocľažné* (príplatok za nocľah), *odlučné* (príplatok pracovníkovi za pracovné odlúčenie od rodiny). Výrazmi *cestovné, príchodné, stravné, kilometrovné* a *nocľažné* sa pomenúvajú jednotlivé zložky cestovných výdavkov, ktoré sa súhrne označujú výrazom *diéty* (náhrada výdavkov pri pracovnej ceste). Pomenovania *cestovné, stravné* a *kilometrovné* neoznačujú len tento typ príjmov, ale majú aj ďalší význam – zároveň sa nimi pomenúva aj poplatok za to, čo sa označuje slovotvorným základom (porov. 5.2., resp. 5.6.).

6.2. Názvy príjmov za vykonávanie istých prác, resp. funkcií. – Patria sem len niekoľké výrazy z oblasti administratívy: *funkčné* (odmena za vykonávanie funkcie), *bilančné* (odmena za vykonanie bilancie) a *výkonnostné* (príplatok k mzde za zvýšený pracovný výkon).

6.3. Pomenovania sociálnych a iných dávok. – Ide predovšetkým o právnické termíny *pohrebné* (príspevok, ktorý štát vypláca príbuzným zomretého: v tejto súvislosti funguje aj výraz *úmrtné*, ktorý však nemá terminologickú platnosť), *pôrodné* (podpora pri narodení dieťaťa), *výchovné* (peňažný príspevok na výchovu nezaopatrených detí napr. u dôchodcov), *poistné* (suma vyplácaná poisťovňou poistenému), *výživné* (príspevok na úhradu základných životných potrieb inej osobe, ktorý sa označuje aj slovom *alimenty*). Do tejto skupiny zaraďujeme aj výrazy *nemocenské* (peňažná dávka vyplácaná práceneschopnému poistencovi namiesto mzdy) a *bytné* (príspevok na byt ako súčasť mzdy). V minulosti sem patrili aj pomenovania *služné* (služobný plat vyplácaný obyčajne mesačne; dnes sa používa výraz *mzda*), *vianočné* (osobitný príplatok, ktorý sa niekedy vyplácal zamestnancom pred Vianocami), *novoročné* (peňažný dar alebo odmena na Nový rok), *verbovné* (závdavok verbovancom pri uzavieraní zmluvy o nástupe do vojenskej žoldnierskej služby), *drahotné* (drahotný príplatok; dnes sa používa dvojslovné pomenovanie *vyrovnávací príspevok*), *výbavné* (príspevok na výbavu).

6.3. Názvy starobných a iných dôchodkov. – Hoci sa v praxi zväčša používa len všeobecné pomenovanie *dôchodok*, resp.

penzia, dokladov na názvy s príponou *-né/-ovné* pomenúvajúcich tento typ príjmov je viac: *invalidné* (dôchodok vyplácaný invalidom), *penzijné* (dôchodok penzionovaného zamestnanca, penzia), *odpočivné* (starobný dôchodok, penzia), *výslužné* (dôchodok, penzia), *starobné* (starobný dôchodok). Spomenuté názvy sa uvádzajú v Slovníku slovenského jazyka I–VI. Ako zastaraný sa tu hodnotí len výraz *výslužné,* ako hovorový len výraz *penzijné,* ostatné slová sa uvádzajú bez kvalifikátora, teda ako štylisticky neutrálne výrazy.

7. Názvy označujúce náhradu za utrpenú škodu tvoria malú, uzavretú skupinu. Zachytili sme v nej len niekoľko právnických termínov: *náhradné* (náhrada pri zrušení zmluvy), *svedočné* (náhrada, peňažná odmena poskytnutá svedkovi za výdavky spojené s jeho svedčením na súde), *odbavné* (jednorazová peňažná náhrada namiesto pravidelného platenia), *bolestné* (odškodné za ublíženie na tele), *odstupné* (odmena vyplatená tomu, kto sa dobrovoľne zriekne niečoho), *odškodné* (náhrada za spôsobenú škodu) a *nálezné* (odmena za nájdenie stratenej veci).

8. Záver. Názvy s príponou *-né/-ovné* majú zväčša samostatné tvorenie, niektoré vznikli aj ako jednoslovné náprotivky dvojslovných pomenovaní poplatkov a príjmov (*parkovací poplatok – parkovné, kurzový poplatok – kurzovné*). Názvy s príponou *-né/-ovné* sa členia na dve základné významové skupiny: na pomenovania poplatkov a na pomenovania príjmov. Väčšinu z nich tvoria odborné termíny z oblasti spojov a telekomunikácií, dopravy, práva, administratívy a pod. Jednotlivé skupiny nie sú nepriestupné: viaceré názvy majú niekoľko významov, na základe ktorých ich možno zaradiť rovnako medzi názvy poplatkov i medzi pomenovania príjmov (*poistné, cestovné*). Niektoré pomenovania príjmov, resp. poplatkov (*školné, výučné*), ktoré sa v nedávnej minulosti nepoužívali, sa v novej situácii znova začínajú uplatňovať v bežnej jazykovej komunikácii.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, Bratislava

LITERATÚRA

HEGEROVÁ, K.: Výberca parkovného. Kultúra slova, *22,* 1988, s. 254–255.
HEGEROVÁ, K.: Kurzovné. Rozhlasová jazyková poradňa 2. 2. 1990.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. 2. vyd. Bratislava, Veda 1989. 592 s.
MASÁR, I.: Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii. Kultúra slova, *24,* 1990, s. 269–273.
MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník. Bratislava, Vydavateľstvo Univerzity Komenského 1976. 736 s.
NIŽNANSKÝ, J. R.: O pomenovaniach príležitostných počastovaní. Kultúra slova, *19,* 1985, s. 332–339.
PETROVSKÝ, A.: Slovník železničnej prepravnej prevádzky II. Bratislava, Veda 1977. 756 s.

Právnický terminologický slovník. Bratislava, Vyd. Slovenskej akadémie vied a umení 1952. 181 s.
Slovník slovenského jazyka I–VI. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959–1968.
Tvoření slov v češtině 2. Red. F. Daneš – M. Dokulil – J. Kuchař. Praha, Academia 1967. 780 s.

O nových slovách s časťou video-

ĽUDMILA VALEKOVÁ

Schopnosť jazyka reagovať na vzniknuté vyjadrovacie potreby môžeme sledovať aj pri utváraní pomenovaní časťou či polopredponou *video-*.

Tak ako iné podobné časti, resp. polopredpony *(eko-, narko-, petro-)* i časť *video-* prechádza procesom polysémizácie, t. j. stáva sa viacvýznamovou. O rozširovaní významu časti *video-*, ktorá má svoj pôvod v latinčine, písal už pred časom J. Horecký (1987). Popri prvotnom význame „obraz, obrazový", napr. v slovách *videodetektor, videosignál, videotelefón* (Ivanová-Šalingová – Maníková, 1990, s. 925), vyjadruje časť *video-* súvislosť s novým, progresívnym spôsobom obrazového a zvukového záznamu a reprodukcie. Krátky slovník slovenského jazyka (ďalej KSSJ) zachytáva tieto slová s časťou *video-: videokazeta, videomagnetofón, videopesnička, videorekordér.*

Odrazom súčasnej expanzie videotechniky je takmer 50 motivovaných slov utvorených časťou *video-* od základového substantíva, ktoré sme zaznamenali v odbornom jazyku, v oznamovacích prostriedkoch i v bežnej komunikácii. Vo všetkých prípadoch vyjadruje časť *video-* význam „vzťah k modernému obrazovému komunikačnému prostriedku". Podľa významu motivujúceho slova možno tieto odvodeniny roztriediť do viacerých tematických okruhov:

1. technika slúžiaca na zhotovenie obrazového a zvukového záznamu a jeho reprodukciu: *videotechnika, videorekordér, videoprehrávač, videomagnetofón, videokamera, videosystém, videozariadenie, videoaparatúra, videokazeta;*

2. proces zhotovovania záznamu: *videotvorba, videosnímanie;*

3. výsledok obrazového a zvukového záznamu a jeho reprodukcie: *videozáznam, videoprepis, videokomunikát, videoprogram, videofilm, videodokument, videooratórium, videokoncert, videokurz (angličtiny), videonoviny, videopesnička, videoklip, videorozprávka, videohit, videoprekvapenie;*

4. zbierka videozáznamov: *videotéka, videofond, videoencyklopédia;*

5. miestnosť alebo budova, v ktorej sa zhotovujú alebo reprodukujú videozáznamy: *videoštúdio, videoklub, videostredisko, videokino, videoštudovňa, videokaviareň, videobar, videodiskotéka, videosalón;*

6. podujatie, na ktorom sa využíva videotechnika: *videoprodukcia, video-*

projekcia, videoprogram, videofestival, videokoncert, videokurz, videodiskotéka, videoshow, videopopoludnie, videomaratón;

7. činnosť i inštitúcia súvisiaca so zhotovovaním videozáznamov: *videoslužba.*

Niektoré motivované slová fungujú ako viacvýznamové, a preto sme ich zaradili do dvoch tematických skupín; slová *videoprogram, videokoncert, videokurz* označujú istý druh videozáznamu i podujatie, na ktorom sa reprodukuje, slovo *videodiskotéka* pomenúva aj podujatie, aj miestnosť.

Ukazuje sa, že slovotvorný typ *video-* + substantívum (časť *video-* vo význame „vzťah k modernému obrazovému komunikačnému prostriedku") je pomerne produktívny a v prípade potreby sa podľa neho môžu voľne tvoriť ďalšie deriváty významovo späté s fenoménom videa (tu funguje slovo *video* ako skloňovateľné substantívum). Potenciálne teda jestvuje v jazykovom systéme zásoba motivovaných slov tvorených podľa uvedeného slovotvorného typu (Buzássyová, 1979, s. 124).

Slová utvorené od základového substantíva časťou či polopredponou *video-* si zaslúžia pozornosť z hľadiska štylistickej klasifikácie slovnej zásoby (Findra a kol., 1986, s. 315–323). Väčšinu z nich považujeme za nocionálne neologizmy, ktoré sa funkčne využívajú v ústnom i písomnom, oficiálnom i neoficiálnom, verejnom i súkromnom komunikačnom styku. Ich príznakovosť spôsobuje najmä slovotvorný formant (ide tu o neologickú príznakovosť). Niektoré z uvádzaných slov sme prevzali ako celok z inojazyčnej odbornej terminológie: *videorekordér* z angličtiny a *videomagnetofón* z ruštiny (Pícha, 1987, s. 323). Hodnotenie slova *videomagnetofón* v KSSJ ako hovorového preto nepokladáme za primerané.

Slová *videohit, videomaratón, videoprekvapenie* a *videopopoludnie* zaraďujeme do štylistickej triedy expresívnych slov. Istý stupeň expresivity celého motivovaného slova spôsobuje štylistická hodnota základového slova (podľa KSSJ: *hit* – hovor., *maratón* – pren.) alebo určité napätie, ktoré vyvoláva sémantika formantu a slovotvorného základu: *videoprekvapenie, videopopoludnie* (Furdík, 1987, s. 27). Tieto príležitostné slová sme zaregistrovali na rôznych oznamoch v prostredí vysokoškolského internátu.

Zaznamenané slová s časťou *video-* dobre fungujú v jednotlivých komunikačných situáciách. Ich prudký rast v pomerne krátkom čase signalizuje produktívnosť slovotvorného typu, podľa ktorého boli utvorené.

Pedagogická fakulta UPJŠ
17. novembra č. 1, Prešov

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, K.: O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov k jazykovej norme. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava, Veda 1979, s. 124–128.

FINDRA, J. a kol.: Slovenský jazyk a sloh. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 426 s.
FURDÍK, J.: Štylistické dimenzie slovotvorne motivovaného slova. Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 25–31.
HORECKÝ, J.: O slove a predpone *video*. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 21–22.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 944 s.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. 1. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
PÍCHA, E.: Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 321–326.

Ľudové meno lišajníka Cetraria islandica

IVAN PIŠÚT

Lišajníky sú na Slovensku málo známou skupinou výtrusných rastlín napriek tomu, že miestami, najmä nad hranicou lesa a na skalách, tvoria významnú zložku vegetácie. Nejde pritom o skupinu nepočetnú: z nášho územia poznáme okolo 1400 druhov. Lišajníky v živote slovenského ľudu mali nepatrný hospodársky a iba malý medicínsky význam, preto ani nevznikali ich ľudové mená. Pospolitý ľud dokonca neodlišoval lišajníky od machov, označoval ich iba ako *moch* či *mach*. Predsa sa však našla výnimka. Je ňou *pľuzgierka islandská* (Cetraria islandica). V severských krajinách sa v minulosti hojne využívala ako potrava pre ľudí, krmivo pre dobytok, surovina na výrobu liehu a aj ako čajovina. V minulom storočí sa aj na Slovensku objavili pokusy propagovať jej ekonomické využitie (Klemens, 1865, Anonymus, 1867, 1872), ale bez zreteľnejších výsledkov. Rozšírenejšie bolo jej používanie v ľudovej medicíne, jej aplikácia ako čajoviny je aktuálna podnes. Je vlastne aj jediným lišajníkom, ktorý je zapísaný v oficiálnom česko-slovenskom liekopise.

Platné slovenské meno utvoril Novacký (1953). Nahradil ním starší, z češtiny prevzatý a nevžitý názov *puklerka* (Anonymus, 1867), *puklierka* (Novacký in Smolař 1927)[1]. Jestvuje však dôkaz už zo začiatku 19. storočia, že pre tento lišajník mal náš ľud svoje vlastné meno. Botanik P. Kitaibel totiž roku 1804 uskutočnil štvormesačnú cestu po Slovensku. Vo svojom denníku (vydanom až po stoštyridsiatich rokoch – Gombócz, 1945) ho zaznamenal dva razy. Na s. 926 píše: „Lichen islandicus *(Skálni placzovnik* vel *Holni Pluszivnik)*. Hola significat montem calcareum." Na s. 952: „Lichen islandicus *(Plucznik* slo-

[1]Český názov *pukléřka* je odvodený od mena *puklér*, používaného v 15. storočí. Išlo o okrúhly, drevený štít. Názov *pľuzgierka*, ktorým Novacký nahradil nevhodné prevzatie *puklierka*, však nie je ani prekladom českého mena, ani opisom význačnej vlastnosti či tvaru rastliny.

wakisch)". Posledný názov napovedá, že prvé dva predstavujú pravdepodobne popletene zapísané *pľúcovník*.

Vysvetľovanie pojmu *hoľa* potvrdzuje, že ho bádateľ počul asi od sprievodcov alebo od miestnych ľudí.

S názvami *pľúcnik* a *pľúcovník* sa stretneme aj v populárno-náučnom časopise Obzor, ktorý vydal D. Lichard. D. Lichard je veľmi pravdepodobne aj autorom týchto zmienok. V prvej (Anonymus, 1867) potvrdzuje používanie názvov *pľúcnik* a *pľúcovník* na Slovensku. Vzhľadom na možnosť konfúzie s ľudovým menom druhu *Pulmonaria officinalis* v nej okrem iného odporúča používať názov *pľúcovník* pre druh *Cetraria islandica*[2]. V druhej (Anonymus, 1872) opäť simultánne používa názvy *pľúcovník* a *pľúcnik*. Čitateľom v nej vysvetľuje pôvod názvu *islandský lišajník* a popritom zdôrazňuje, že názov *pľúcnik* „je našský". Existenciu slovenského ľudového názvu nášho lišajníka umocňuje aj príbuzne znejúce poľské meno *płucnica*.

O tom, že názov *pľúcovník* prenikal do populárnej literatúry, svedčí napríklad aj učebnica *Školník* (1881): „Najpametnejší z mochov je už medzi liečivými rastlinami zpomnetý *pľúcovník*" (s. 136).

Bola preto škoda, že toto pekné a dobre utvorené meno zapadlo do zabudnutia. Po roku 1918 sa nedostalo do nových školských učebníc a, žiaľ, nespomenul si naň ani J. M. Novacký roku 1953. Dôležitou vlastnosťou národnej nomenklatúry musí byť stabilita. Treba sa preto vyhýbať zbytočným zmenám najmä frekventovaných názvov. Meno *pľuzgierka* sa hojne používa už takmer štyridsať rokov v učebniciach škôl všetkých stupňov, v populárno-odbornej literatúre, ochranárskych publikáciách atď., nebolo by preto účelné opäť ho meniť. Napriek tomu národné mená *pľúcnik* a *pľúcovník* zostanú nielen zaujímavým dokladom ľudovej invencie, ale aj príkladom nabádajúcim na rozvážnosť pri tvorbe národných mien.

Botanický ústav SAV
Dúbravská cesta 14, Bratislava

LITERATÚRA

ANONYMUS: Islandský lišajník. Obzor, Skalica, 1/4/, 1867, s. 27.

ANONYMUS: Silica z pľúcovníka. Obzor, Skalica, 10/2/, 1872, s. 12–13.

GOMBÓZ, E.: Diaria Itinerum Pauli Kitaibeli 1–2. Leben und Briefe ungar. Naturforscher III–IV. Budapest, Verl. des Ung. Naturwiss. Museums 1945. 1082 s.

KLEMENS, J. B.: Lišajníky v prírode a v hospodárstve domácom. In: Národní kalendár na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1866. Banská Bystrica, Matica slovenská 1865, s. 126–132.

[2] „Pľúcnikom volajú na Slovensku známu lekársku bylinu, ktorá vedecké meno *Pulmonaria officinalis* (Lungenkraut) hostí; k vyvarovaniu sa tedy omylu dobre by bolo túto machatinu volať pľúcovníkom."

NOVACKÝ, J. M.: Systematika rastlín výtrusných. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1953. 194 s.
PIŠÚT, I. – LACKOVIČOVÁ, A. – LISICKÁ, E.: Slovenské mená lišajníkov (lichenizovaných húb). Kultúra slova, *17*, 1983, s. 151–160.
SMOLAŘ, G.: Botanika pre vyššie triedy stredných škôl. Praha, Prof. nakl. a knihkupectvo 1932. 272 s.
Školník. Prostonárodný evanjelický. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin, vyd. Zvolenský seniorát 1881. 224 s.

Toponymá okresu Banská Bystrica po 17. 11. 1989

PAVOL ODALOŠ

1. Toponymá môžu plniť v komunikácii nielen základnú identifikačno-orientačnú a komunikačnú, ale niekedy aj politickoglorifikačnú funkciu. M. Blicha (1988) opisuje takýto vývoj pri názvoch ulíc a námestí na Slovensku, osobitne v Rožňave a v Košiciach v 40. rokoch 20. storočia, keď tieto mestá patrili k horthyovskému Maďarsku. Zdá sa však, že politickoglorifikačnú úlohu môžu mať toponymá v každej spoločnosti, ktorá jednostranne uprednostňuje reality len vlastnej ideológie. Honorifikácia tohto typu môže prejsť pri názvoch ulíc a námestí až do schematizácie (Odaloš, 1990 g).

1.1. V krajinách bývalého východného bloku budujúcich spoločenské zriadenie na základe ideológie marxizmu-leninizmu sa táto ideológia odrazila aj v toponymách. Na konci 80. rokov s rozkladom socialistického spoločenstva v krajinách strednej a východnej Európy sa do popredia dostáva aj nahrádzanie náznakov ideologického charakteru. Problém je aktuálny nielen v ČSFR, ale aj v iných bývalých socialistických krajinách, napr. v Nemecku po zjednotení NDR s NSR (Müller, 1991; Heinke, 1991; Zmena kurzu, 1991).

1.2. V ČSFR, resp. na Slovensku sa o zmenách toponým začína hovoriť hlavne od začiatku roku 1990 (Barica, 1990; Dánaiová, 1990; Dvonč, 1990; Odaloš, 1990 a; Poetika názvov, 1990; Ružinská, 1990). Slovenská jazykovedná spoločnosť na treťom stretnutí v Smoleniciach 5.–6. 12. 1990 venovala pohybu v toponymii veľký priestor (Považaj, 1991; Odaloš, 1992). Tam sa konštatovalo, že pohyb v toponymii je potrebné cieľavedome usmerňovať tak, aby sa odstránili neprimerané (nenáležité, nefunkčné) názvy, ktoré v súčasnosti už nevyhovujú spoločensko-politickému vývoju. Názvoslovné komisie musia pri navrhovaní názvov ulíc a námestí postupovať koncepčne, premyslene a odborne fundovane; navrhovatelia týmto postupom predchádzajú nesystematickému a opäť možnému jednodimenzionálnemu pohľadu na premenúvanie.

2. Aj v okrese Banská Bystrica nastal po 17. novembri 1989 pohyb v toponymách, pričom sa tu prejavoval príklon k tradicionalizácii názvov. Zmeny sa uskutočnili v názvoch ulíc a námestí, prípadne v názvoch štvrtí a miest (Odaloš, 1991).

3. Onomastický záujem o ulice a námestia Banskej Bystrice je zrejmý aj pred 17. novembrom 1989 (Bázlik, 1984; Nemčoková, 1988). Po 17. novembri 1989 iniciovalo zmeny názvov ulíc a námestí Banskej Bystrice koordinačné centrum občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu (1990) a MsNV vyzval verejnosť, aby v tomto zmysle posielala podnetné návrhy (Hronec, 1990). V januári 1990 sa dvakrát stretla názvoslovná komisia pri rade ONV v Banskej Bystrici. Autor tohto príspevku sa zúčastnil na prácach tejto komisie ako jej člen. Zástupca MsNV navrhol premenovať asi 40 ulíc a námestí Banskej Bystrice. Rekonštrukcia sa rozdelila do dvoch častí. V prvej etape do 31. 3. 1990 sa diskutovalo o názvoch ulíc a námestí centra mesta, resp. ďalších častí Banskej Bystrice, pričom sa zmenilo 13 názvov, jeden na vonkajší inštitucionálny popud dokonca dvakrát. Druhá etapa zmien – jej praktická realizácia – sa začala od 1. 4. 1991 z dôvodov moratória na premenúvanie v súvise s voľbami do SNR a FZ, komunálnymi voľbami a sčítaním ľudu; odborné práce a diskusie sa začali už v januári 1990 (Bosák, 1990; Môciková, 1990; Nábělková, 1990; Odaloš, 1990 b, c).

3.1. Výsledky a vecné zdôvodnenia rekonštrukcie názvov ulíc a námestí Banskej Bystrice boli publikované aj v tlači (Hlinka, 1990; Odaloš, 1990 d). Pri rekonštrukcii názvov sa vychádzalo zo základnej tézy, že názvy ulíc a námestí sa tvoria podľa významových udalostí, miest, osôb (nežijúcich), podľa vecí, javov a pod. (vyhláška č. 93/1970). Téza sa ďalej konkretizovala týmito zásadami: *a)* ulice a námestia pomenúvať názvami, ktoré sú všeobecne známe z predchádzajúcich epoch (napr. z obdobia prvej republiky) a v neoficiálnej, resp. polooficiálnej komunikácii sú stále živé; *b)* vychádzať hlavne z tradície a kultúrnej histórie mesta, jeho regiónu, ale aj z národných dejín; *c)* nevyzdvihovať konfesionálne alebo skupinové záujmy pomenúvaním podľa menej známych osôb a realít.

3.2.1. V historickom jadre sa vrátili pomenovania spred roku 1939 štyrom uliciam: *Ulica februárového víťazstva* sa zmenila na *Národnú, Malinovského ulica* na *Dolnú, Moyzesova ulica** na *Kapitulskú* a *Námestie 1. mája* na *Strieborné námestie* (v ďalšej časti textu budeme z úsporných dôvodov namiesto slov *ulica, námestie* používať skratky *ul., nám.*). Zoficiálnením starších názvov sa prakticky odstránila duplicita, keď paralelne s úradnými názvami občania v ústnej komunikácii používali aj vžitý názov. V komisii sa pri prediskutúvaní názvu *Strieborné nám.* objavila pripomienka, či je možné, aby sa prídavné

*V súlade so Slovenským biografickým slovníkom (IV. zv. – M–Q. Martin, Matica slovenská 1990) uvádzame v našom príspevku priezvisko Štefana Moyzesa s písmenom *z*, hoci na tabuliach v Banskej Bystrici sa uplatňovala podoba *Moyses* (s písmenom *s*).

meno *strieborný* používalo v troch pomenovaniach: *Strieborné nám.*, *Dolná strieborná ul.* a *Horná strieborná ul.* Vysvetlenie je podložené funkčno-priestorovým kritériom: zo *Strieborného nám.* sa ide južným smerom – vpravo dole do *Dolnej striebornej ul.* a juhovýchodne, mierne hore do *Hornej striebornej ul.*, preto by nemala nastať dezorientácia obyvateľstva a návštevníkov. Pomenovania identifikujú orientačne námestie a ulice, po ktorých sa vozila v stredoveku strieborná ruda z Kremnice; názvy sa ďalej odlišujú tak, že ide o pomenovania námestia a ulíc s diferencujúcimi prívlastkami *horná* a *dolná*.

3.2.2. Špecifické (historické, ekonomické) postavenie v Banskej Bystrici majú dve navzájom susediace námestia: väčšie, centrálne *Nám. SNP* a menšie *Nám. Červenej armády*. Pretože ide o centrum mesta, bolo treba pri zmene názvu *Nám. Červenej armády* postupovať obozretne a citlivo. Po diskusii sa z možných názvov *Hradné nám.*, *Nám. Bela IV.*, *Moyzesovo nám.* a *Nám. baníckeho povstania* vybral práve posledný. Zvíťazila zásada, že názvy námestí majú korešpondovať na základe vecnej spojitosti pomenovaných objektov. Tento princíp sa dodržal aj pri predchádzajúcich názvoch ako názvoch dejinne spätých udalostí: *Nám. SNP* a *Nám. Červenej armády*. Banícke povstanie v roku 1525–1526 a Slovenské národné povstanie v roku 1944 patria medzi najdôležitejšie udalosti v dejinách mesta. Význam baníckeho povstania presiahol rámec regiónu a z dejinno-sociálneho hľadiska mala táto udalosť aj širší dosah pri ovplyvňovaní spoločenského pohybu.

3.2.3. Nám. baníckeho povstania bolo v auguste 1990 premenované na *Moyzesovo nám.* (Malár, 1990; Berta, 1990). MsNV v Banskej Bystrici tu zrejme zohľadnil pripomienky cirkevných hodnostárov (kardinála Tomáška a biskupa Baláža), ktorí žiadali premenovať centrálne *Nám. SNP*. Pretože proti premenovaniu *Nám. SNP* bolo veľa námietok, napr. aj zo strany SZPB, MsNV bez argumentácie premenoval susedné, menšie *Nám. baníckeho povstania* na *Nám. Štefana Moyzesa* (Sečkár, 1990). Názvoslovnú komisiu pri rade ONV v Banskej Bystrici nikto nepožiadal o prediskutovanie zmeny, hoci podľa vyhlášky č. 93/1971 Zb. to bolo nevyhnutné. Tak vznikol pomerne dlhý spor (Odaloš, 1990 e; Otvorený list, 1990; Z vážnych dôvodov, 1990; Odaloš, 1990 f; Odaloš – Graus, 1990) a patová situácia, ktorej výsledkom bolo ponechanie názvu *Nám. Štefana Moyzesa*.

3.2.4. V blízkosti Divadla Jozefa Gregora Tajovského v Banskej Bystrici sú tri ulice: *Ul. K. Kuzmányho, Ul. Z. Nejedlého* a *Ul. J. Fučíka*. J. Fučík a Z. Nejedlý sa svojím životom a dielom k Banskej Bystrici priamo neviažu, preto sa navrhlo v blízkosti stánku kultúry premenovať *Ul. Z. Nejedlého* na *Ul. J. Cikkera* a *Ul. J. Fučíka* na *Ul. F. Švantnera*. Nejde tu teda o likvidáciu pamiatky nevhodných osobností, ale o ich nahradenie osobnosťami bližšími slovenskému a banskobystrickému prostrediu. J. Cikker je spolutvorca modernej slovenskej opery a pomenovať po nedávno zosnulom rodákovi ulicu v blízkosti divadla je vhodné. Zámer podporili aj poslanci MsNV. F. Švantner, sloven-

či námestie venované februáru 1948, K. Gottwaldovi, V. I. Leninovi, J. Švermovi, J. Fučíkovi a pod. Fungovali celé systémy pravidelne sa opakujúcich mien, ktoré sa väčšinou vôbec neviazali na miesto a mali politickoglorifikačnú funkciu. Typické a časté bolo aj pomenúvanie názvami sovietskych reálií, začínajúc vojakmi či partizánmi a končiac mestami. Predstavitelia ostatných štátov socialistického spoločenstva fungovali v názoch ulíc menej, len na potvrdenie tézy socialistického internacionalizmu.

5.2. Na schematizačné tendencie zrejme doplatili aj mená spisovateľov, ktorými sa často pomenúvali ulice. Do uniformovanej podoby sa dostali preto, lebo sa vyskytovali po desiatkach – väčšinou tí istí spisovatelia – v rôznych častiach Slovenska často bez priamej súvislosti s lokalitou. Táto tendencia vyplývala jednak z orientácie pomenúvania na ideologickú honorifikáciu, jednak z poznania, že masovo používané mená spisovateľov sú už historicky zhodnotené, a teda aj bez konfliktu so štátnou politikou. Námietky, že ide o prejavy vlastenectva, možno jednoducho vynechať. Ak porovnáme počet ulíc pomenovaných podľa spisovateľov a podľa osobností z ostatných sfér tvorivej činnosti, napr. výtvarníkov, hudobníkov, vedcov atď., zistíme, že mien osobností z ostatných sfér tvorivej činnosti je v názvoch ulíc málo a prevažujú, ba až nadmerne sa vyskytujú názvy podľa literátov. Schematizované využívanie mien spisovateľov treba však chápať diferencovane aj vzhľadom na veľkosť sídla. Pomenovania podľa spisovateľov sú funkčné v hlavnom meste, resp. vo väčších mestách, kde plnia národnoreprezentatívnu funkciu, primerané sú aj na miestach s priamou väzbou s regiónom. Nefunkčné sú tam, kde sa hromadne používajú bez priamych súvislostí s regiónom, ale aj tam, kde dokonca vytláčajú pôvodné alebo zaužívané názvy, pričom ich oficiálne ustálenie priamo podmienilo dvojkoľajnosť v komunikácii: paralelné fungovanie úradného a vžitého názvu. Zdá sa, že šablónovité používanie mien spisovateľov treba nahradiť funkčným využívaním v primeranom množstve.

5.3. Unifikačno-schematizačné tendencie sú zrejmé aj pri názvoch ulíc v obciach. Sú o to citeľnejšie, že priamo narúšajú regionálnu motiváciu názvov ulíc. Preto aj pri zmenách v Heľpe, Nemeckej, Polomke, Podbrezovej, Slovenskej Ľupči a vo Valaskej sa zväčša nahrádzali ideologicky motivované názvy najmä pomenovaniami, ktoré čerpali z čistých prameňov a zdravých koreňov tradícií obcí. Mechanizmus zmien názvov ulíc, prípadne námestí, odporúčaný ONV v Banskej Bystrici všetkým národným výborom v okrese, ťažil z predpokladu maximálne vychádzať v ústrety záujmom občanov i mienke občianskych iniciatív.

5.3.1. V Heľpe z 24 ulíc neboli k názvom 18 ulíc pripomienky preto, že obsahovali v názvoch pôvodné alebo zaužívané pomenovania čerpajúce podnety z okolitého regiónu, pričom tento súbor názvov obsahoval meno osoby len v troch prípadoch. V Heľpe teda ďalej fungujú názvy: *Mlynská ul., Hronská*

ul., Potočná ul., Krížna ul., Záhradná ul., Hurbanova ul., Krátka ul., Mládežnícka ul., Mierová ul., Ul. pri štadióne, Ul. S. Chalupku, Furtáčka, Bočná ul., Poľná ul., Strmá ul., Školská ul., Cintorínska ul. a *Štúrova ulica.* Názvy zmenili väčšinou ulice obsahujúce meno osoby: *Malinovského ul.* sa zmenila na *Hlavnú ul.* (pôvodný návrh bol *Ul. Česko-slovenskej armády*), lebo svojou polohou i charakterom skutočne plní túto funkciu; *Nálepkova ul.* sa premenovala na *Rovnú ul., Fučíkova ul.* dostala názov *Pod vŕškom* a *Šmeralova ul.* názov *Dlhá ul.* Premenovaná bola ďalej *Partizánska ul.* na *Jánošíkovu ul.*, lebo neďaleko je geologický útvar *Jánošíkova skala,* a *Pionierska ul.* na *Burkovanú ul.* (názov súvisí s pomenovaním kamenných kociek tvoriacich povrch cesty). V Heľpe sa aj na základe zmien utvorila zaujímavá situácia, keď skoro 1/3 názvov má pomenovania utvorené z prídavného mena označujúceho topografický charakter ulice. Názvy sa polarizujú, resp. voľne spájajú v triáde: *Hlavná ul. – Bočná ul., Krátka ul. – Dlhá ul., Rovná ul. – Krížna ul. – Strmá ulica.*

5.3.2. V Nemeckej premenovali *Štvrť februárového víťazstva* na *Štvrť za štadiónom,* v Polomke na základe ankety medzi občanmi pomenovali *Ul. februárového víťazstva* ako *Sládkovičovu ul.,* v Slovenskej Ľupči *Ul. februárového víťazstva* dostala zaužívaný a v bežnej komunikácii fungujúci názov *Ul. za Daňacou.* Súčasne sa odobral *Mierovému nám.* status námestia, lebo zástavba netvorí z architektonického hľadiska námestie, ale ulicu.

5.3.3. V Podbrezovej a vo Valaskej žiadali občania premenovať *Gottwaldovu ulicu.* V Podbrezovej dostala názov *Sládkovičova ul.* a vo Valaskej *Tatranská ul.* Vo Valaskej sa ešte *Ul. Česko-slovenskej armády* zmenila na *Ul. pod Hrbom.*

5.4. V Podkoniciach a v Osrblí z orientačných dôvodov pomenovali ulice úradnými názvami, ktoré sú motivované regionálne a dlhší čas už fungujú v komunikácii (Odaloš, 1990 g).

5.4.1. V Podkoniciach bolo pomenúvanie ulíc z orientačných dôvodov ešte priamo podmienené väčšou rozlohou obce. Rada MNV v Podkoniciach dala návrhy na nové názvy ulíc – vychádzajúce z miestnych názvov – prečítať v miestnom rozhlase a súčasne ich zverejnila v propagačnej skrinke zakreslené do katastrálnej mapy. Po jednomesačnej lehote sa pripomienky prediskutovali a vyhotovila sa konečná verzia názvov ulíc aj s vysvetľujúcim komentárom k motivácii pomenovaní: *Hlavná cesta* – prístupová cesta do obce, *Za páleničkou* – pôvodne tu stála menšia pálenica, *Na grante* – sem sa chodilo po vodu, *Stará cesta* – najstaršia známa ulica obce, *Farská ul.* – smerom od kostola poza faru, *Na vŕšku* – najvyššie položené miesto obce, *Cintorínska ul.* – smerom k novému cintorínu, *Ul. hore radom* – súbežná ulica so Starou cestou, *Tonkovičova ul.* – pomenovaná po známom rodákovi Pavlovi Tonkovičovi, *Na Hôrke* – nový stavebný obvod, pomenovanie vychádzajúce z chotárneho názvu, *Pod Bukovinou* – nový stavebný obvod,

pomenovanie takisto motivované chotárnym názvom (ulica sa nachádza pod vrchom Bukovina), *Pri čerešni* (upravený navrhovaný tvar *U čerešni*) – pôvodný názov tohto mikroregiónu, *Prielaz* – takisto pôvodný chotárny názov, *Nová ul.* – ulicu pomenovali občania sami, po oslobodení tu bol prvý stavebný obvod, neskôr prvá bezprašná cesta v obci, *Družstevná ul.* – nachádzajú sa tu bytovky JRD i sám objekt družstva, *Pod Stráňou* – územie pod masívom Stráňa. Každá ulica má presvedčivú motiváciu ustálenú miestnou skutočnosťou známou celému regiónu.

5.4.2. Podobne v Osrblí sa vybrali na pomenovanie ulíc z orientačných dôvodov také názvy, ktoré sú trvalo zaužívané, lebo sa prirodzene formovali v komunikácii medzi Osrbľanmi na označovanie ulíc. Fungujúce pomenovania sa prakticky len zoficiálnili. Zaujímavá je kombinácia názvov podľa polohy a charakteru ulice – *Dolná ul., Stredná ul., Horná ul., Mlynská ul., Nová ul.* – s pomenovaniami ulíc nadväzujúcich na chotárne názvy: *Anderlová* a *Vŕšok.*

6. V komunikácii často nefunguje dvojčlenný úradný model na označovanie ulíc ako celok, ale realizuje sa iba jeho komunikačne nevyhnutná časť. Dvojčlenný model – zhodný prívlastok plus určované meno *(Národná ul., Skuteckého ul.)* – označujúci ulicu má často v komunikácii jednočlennú realizáciu, ktorá sa priamo viaže s číslom domu, napr. *Nová 52* alebo *Kraskova 16.* Z dvojčlenného modelu je v istých situáciách vynechané určované meno ako komunikačne nadbytočné. Jednočlenná komunikačná realizácia dvojčlenného modelu sa dostala aj do návrhov, napr. MNV v Podkoniciach graficky ustálil návrhy takto: *Farská, Cintorínska, Tonkovičova.* Jednočlenný komunikačný model funguje nielen v ústnej, ale aj v písomnej komunikácii (v adresách), kde sa často zaznamenáva ako *Tajovského 40, Komenského 20* alebo *Danská 26.* Aktuálna je teda otázka, či túto tendenciu brať ako nenáležitú alebo ako dynamickú.

Jednočlenný model na pomenovanie ulíc bez druhového označenia reprezentujú názvy (uplatňujúce sa najmä v obciach), ktoré neobsahujú určované meno. Pomenovanie ulice tvorí len chotárny názov, napr. *Anderlová, Prielaz;* ďalej chotárny názov ako základ pomenovania a poloha ulice je ešte spresnená vzhľadom na regionálny útvar, napr. *Pod Bukovinou, Na Hôrke;* prípadne ešte regionálne pomenovanie s miestnou predložkou, napr. *Pri štadióne, Pri čerešni, Na grunte.* Prítomnosť slova *ulica* je komunikačne nadbytočná a jeho prípadné použitie sa dá pociťovať dokonca ako nenáležité. Z porovnania vyplýva komunikačná i úradná funkčnosť oboch jednočlenných modelov. Pomenovania typu *Nová, Kraskova* preto považujeme za prejav dynamických tendencií v onomastike a súčasne ich chápeme ako variantnú možnosť úradného zápisu popri type *Nová ul., Kraskova ul.*

7. V okrese Banská Bystrica sa uskutočnila jediná zmena v názvoch obcí, a to názov *Švermovo* na *Telgárt.* Názov *Telgárt* fungoval do roku 1948. Keďže

sa autorom premenúvania obcí v roku 1948 zdal veľmi nemecký, zmenil sa na základe vyhlášky poslovenčujúcej zemepisné názvoslovie Slovenska.

Občania obce svoje rozhodnutie vrátiť sa k názvu *Telgárt* zdôvodnili tým, že názov stále funguje v komunikácii celého horehronského regiónu i vlastnej obce. Ďalej argumentovali aj tým, že J. Šverma v Telgárte nikdy nebol a ani v jeho blízkosti počas SNP nikdy nebojoval. Zároveň upozornili, že tým nemajú v úmysle hodnotiť osobnosť J. Švermu.

8. Nové názvy ulíc a námestí, prípadne pomenovania štvrtí a miest majú tendenciu k tradicionalizácii, lebo sa na pomenúvanie používajú pôvodné alebo zaužívané, no hlavne v komunikácii fungujúce názvy. Pomenovania ulíc, námestí, štvrtí a miest plnia okrem základnej identifikačno-orientačnej aj komunikatívnu funkciu a ich integrálnou súčasťou je nezriedka národnoreprezentačná alebo politickoglorifikačná funkcia.

Súčasné zmeny názvov ulíc, námestí, štvrtí a miest boli priamo podmienené demokratickými premenami po 17. novembri 1989. Zdá sa, že ide o najväčšie zmeny, ktorým sa zrejme vyrovná len situácia po roku 1918, resp. po roku 1945 či 1948. Charakter týchto zmien nabáda preto jazykovedcov (onomastikov) ako architektov jazyka zachytiť tieto premeny čo najkompletnejšie a najkomplexnejšie v jednotlivých regiónoch Slovenska preto, aby sa mohli zovšeobecniť a vyabstrahovať základné vývinové tendencie.

Pedagogická fakulta 2,
Komenského 20, Banská Bystrica

LITERATÚRA

BARICA, J.: Čo s ulicami (a námestiami bratislavskými). Slobodný piatok, 31. 8. 1990, s. 10.

BÁZLIK, J.: Banskobystrické ulice. Smer, 11. 5. 1984, s. 4.

BERTA, M.: Časy sa veru menia. Pravda, 28. 8. 1990, s. 12.

BLICHA, M.: Sémantická motivácia nových názvov ulíc. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára Modra – Piesky 8.–10. 10. 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 63–69.

BOSÁK, P.: Možnosť vybrať si optimálne. O zmenách názvov ulíc v Banskej Bystrici trochu inak. Priekopník, 20. 2. 1990, s. 3.

DÁNAIOVÁ, S.: Z tej duše mestskej. Slobodný piatok, 31. 8. 1990, s. 7.

DVONČ, L.: Dedičstvo minulosti. Slobodný piatok, 31. 8. 1990, s. 6–7.

HEINKE, L.: Bahnhof Börse wie früher, aber künftig eine Kohl-Allee? Viele Vorschläge zur Umbenennug von Straßen im Stadtbezirk Mitte Arbeitsgruppen beraten. Der Morgen, 30. 1. 1991, s. 6.

HLINKA, S.: Do mesta vošla tradícia a história. V centre B. Bystrice sa v januári zmenili názvy niektorých ulíc. Priekopník, 6. 2. 1990, s. 1, 2.

HRONEC, J.: Chcete zmeniť názov ulice? Smer, 3. 1. 1990, s. 3.

HRONEC, J.: Zmeny názvov ulíc. Mestský národný výbor čaká podnetné návrhy obyvateľov. Priekopník, 16. 1. 1990 (a), s. 1.

KC OI VPN: Vrát'te Morový stĺp. Chceme mať pôvodné názvy sídlisk a ulíc. Priekopník, 2. 1. 1991, s. 2.

MALÁR, P.: Svetový rekord? Národná obroda, 23. 8. 1990, s. 2.

MÔCIKOVÁ, M.: Zmeny v názvoch ulíc. Mestský národný výbor čaká podnetné návrhy. Priekopník, 30. 1. 1990, s. 3.

MÜLLER, H.-W.: Karl-Liebknecht-Straße durfte Namen behalten. Schilderwechsel ist mit Laufereien verbunden. Der Morgen, 26.-27. 1. 1991, s. 6.

NÁBĚLKOVÁ, M.: Len nie bezhlavo. Smer, 17. 1. 1990, s. 6.

NEMČOKOVÁ, O.: Vývin názvov ulíc v Banskej Bystrici (staré mesto). In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra - Piesky 8.-10. 10. 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 115-118.

ODALOŠ, P. (1990 a): Včera, dnes a zajtra. Z histórie ulíc a námestí Banskej Bystrice. Priekopník, 16. 1. 1990, s. 7.

ODALOŠ, P. (1990 b): Nech spríjemňujú naše bytie. O koncepcii tvorby názvov ulíc nášho najväčšieho sídliska. Priekopník, 30. 1. 1990, s. 3.

ODALOŠ, P. (1990 c): Nie je možné urážať pre odlišný názor. Korektný čitateľ oboch článkov v Priekopníku si pravý obraz urobí sám. Priekopník, 20. 3. 1990, s. 5.

ODALOŠ, P. (1990 d): Ulice a námestia Banskej Bystrice po 17. novembri 1989. Ľudové noviny, 16. 8. 1990, s. 11; 23. 8. 1990, s. 11.

ODALOŠ, P. (1990 e): Akú farbu má totalita. Ako v Banskej Bystrici premenovali Nám. baníckeho povstania na Nám. Štefana Moysesa. Ľudové noviny, 8. 8. 1990, s. 4.

ODALOŠ, P. (1990 f): Mať právo na svoje námestie. Priekopník, 11. 9. 1990, s. 2.

ODALOŠ, P. (1990 g): Vrát'me obciam pôvodné (alebo vžité) názvy ulíc. Priekopník, 27. 11. 1990, s. 2.

ODALOŠ, P. - GRAUS, I.: Ako v Kocúrkove. Prečo banskobystrická radnica argumentuje demagogicky. Priekopník, 6. 11. 1990, s. 4.

ODALOŠ, P.: Tradicionalizácia toponymie a internacionalizácia chrématonymie. Zápasník jazykovedca, *10*, 1991, č. 1, s. 9-10.

ODALOŠ, P.: Jazykovedci v Smoleniciach. Slovenská reč, 1992 (v tlači).

Otvorený list rade MsNV. Odborná názvoslovná komisia k premenovaniu Nám. baníckeho povstania. Priekopník, 11. 9. 1990, s. 2.

„Poetika" názvov bratislavských ulíc - socialistický realizmus v praxi. Verejnosť, 23. 1. 1990, s. 5.

POVAŽAJ, M.: Súčasný pohyb v toponymii. Kultúra slova, *25*, 1991, 183-185.

RUŽINSKÁ, G.: Ako pomenovať ulice a námestia. Ľudové noviny, 9. 8. 1990, s. 11.

SEČKÁR, P.: Moratórium na zmeny. V Smere bola odpoveď uvedená nesprávne. Priekopník, 10. 4. 1990, s. 2.

Vyhláška č. 93 Ministerstva vnútra z 18. júna 1970 o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev a číslovaní budov. Zbierka zákonov ČSSR, čiastka 29, vydaná 15. októbra 1970, s. 425-428.

Zmena kurzu. Nedeľná Pravda, 15. 3. 1991, s. 13.

Z vážnych dôvodov. Odpoveď na Otvorený list Názvoslovnej komisie rady ONV v Banskej Bystrici. Smer, 25. 9. 1990, s. 4.

Ks

DISKUSIE

Názvy a základné pojmy v oblasti vied o telesnej kultúre a športe

MARIÁN OLEJÁR

V oblasti vedy o telesnej kultúre a vedy o športe sme sa dostali do štádia, že je potrebné explikovať (spresniť) názvy a pojmy, definovať predmet ich skúmania v závislosti od úrovne skúmania a určiť paradigmu. Pre potreby tohto článku si určíme tri úrovne jazyka: L_1 – prirodzený (napr. slovenský) jazyk, L_2 – odborný jazyk (tréneri, učitelia škôl a pod.) a L_3 – vedecký jazyk, ktoré tu nebudeme explicitne definovať, lebo predpokladáme, že by to nemalo robiť problémy. Iba pripomenieme, že analýza výrazov je z logického, sémantického a matematického hľadiska najjednoduchšia vo vedeckom jazyku L_3 a najzložitejšia v prirodzenom jazyku L_1. Nebudeme sa tu zaoberať ani historickým aspektom naznačeného problému.

Názvy *šport* (Š), *telesná kultúra* (TK), *rekreeačný šport* (RŠ), *masová rekreačná telesná kultúra* (MRTK) a množstvo ďalších z jazykov L_1 a L_2 sa začali prenášať aj do oblasti jazyka vedy L_3 a spôsobili tam značné ťažkosti. Veda o telesnej kultúre a veda o športe patria u nás do tej skupiny vedeckých disciplín, kde nie je vyjasnený vzťah názvov a základných pojmov, kde jazyková kultúra a vedeckosť sa vedome obchádzajú.

V tomto článku sa pokúsime o vstupný rozbor problému – vzťahu názvov a základných pojmov – z pohľadu súčasného stavu vo vede o telesnej kultúre a vede o športe. Zložitosť predmetu skúmania vedy o telesnej kultúre ukazuje, že za postačujúci aparát riešenia daného problému považujeme predikátovú logiku prvého radu s dobre definovanou extenziou a intenziou, pričom pri ďalšom skúmaní bude treba prihliadať aj na lambda kalkul, teóriu typov a pod.

Kultúra

Budeme používať pojem *kultúra* (K), ale len ako tu nedefinovaný, no v iných kontextoch (vedeckých disciplínach, článkoch a pod.), ktoré nebudeme uvádzať, ako dobre definovaný. Definícií kultúry je na tucty, a hoci aj tu využijeme niektoré z nich, nepôjde o záväznú definíciu na báze jazyka L_3. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987) sa slovo *kultúra* vykladá ako „súhrn výsledkov tvorivej činnosti ľudí vo vývine ľudskej spoločnosti", vo Filozofickom slovníku (1965) sa *kultúra* definuje ako „súhrn hmotných a duchovných hodnôt a zároveň spôsob ich vytvárania, použitia a odovzdávania, vytvorených ľudstvom v procese spoločensko-historickej praxe".

KC OI VPN: Vrát'te Morový stĺp. Chceme mať pôvodné názvy sídlisk a ulíc. Priekopník, 2. 1. 1991, s. 2.
MALÁR, P.: Svetový rekord? Národná obroda, 23. 8. 1990, s. 2.
MÔCIKOVÁ, M.: Zmeny v názvoch ulíc. Mestský národný výbor čaká podnetné návrhy. Priekopník, 30. 1. 1990, s. 3.
MÜLLER, H.-W.: Karl-Liebknecht-Straße durfte Namen behalten. Schilderwechsel ist mit Laufereien verbunden. Der Morgen, 26.-27. 1. 1991, s. 6.
NÁBĚLKOVÁ, M.: Len nie bezhlavo. Smer, 17. 1. 1990, s. 6.
NEMČOKOVÁ, O.: Vývin názvov ulíc v Banskej Bystrici (staré mesto). In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra - Piesky 8.-10. 10. 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 115-118.
ODALOŠ, P. (1990 a): Včera, dnes a zajtra. Z histórie ulíc a námestí Banskej Bystrice. Priekopník, 16. 1. 1990, s. 7.
ODALOŠ, P. (1990 b): Nech spríjemňujú naše bytie. O koncepcii tvorby názvov ulíc nášho najväčšieho sídliska. Priekopník, 30. 1. 1990, s. 3.
ODALOŠ, P. (1990 c): Nie je možné urážať pre odlišný názor. Korektný čitateľ oboch článkov v Priekopníku si pravý obraz urobí sám. Priekopník, 20. 3. 1990, s. 5.
ODALOŠ, P. (1990 d): Ulice a námestia Banskej Bystrice po 17. novembri 1989. Ľudové noviny, 16. 8. 1990, s. 11; 23. 8. 1990, s. 11.
ODALOŠ, P. (1990 e): Akú farbu má totalita. Ako v Banskej Bystrici premenovali Nám. baníckeho povstania na Nám. Štefana Moysesa. Ľudové noviny, 8. 8. 1990, s. 4.
ODALOŠ, P. (1990 f): Mať právo na svoje námestie. Priekopník, 11. 9. 1990, s. 2.
ODALOŠ, P. (1990 g): Vráťme obciam pôvodné (alebo vžité) názvy ulíc. Priekopník, 27. 11. 1990, s. 2.
ODALOŠ, P. - GRAUS, I.: Ako v Kocúrkove. Prečo banskobystrická radnica argumentuje demagogicky. Priekopník, 6. 11. 1990, s. 4.
ODALOŠ, P.: Tradicionalizácia toponymie a internacionalizácia chrématonymie. Zápasník jazykovedca, *10*, 1991, č. 1, s. 9-10.
ODALOŠ, P.: Jazykovedci v Smoleniciach. Slovenská reč, 1992 (v tlači).
Otvorený list rade MsNV. Odborná názvoslovná komisia k premenovaniu Nám. baníckeho povstania. Priekopník, 11. 9. 1990, s. 2.
„Poetika" názvov bratislavských ulíc - socialistický realizmus v praxi. Verejnosť, 23. 1. 1990, s. 5.
POVAŽAJ, M.: Súčasný pohyb v toponymii. Kultúra slova, *25*, 1991, 183-185.
RUŽINSKÁ, G.: Ako pomenovať ulice a námestia. Ľudové noviny, 9. 8. 1990, s. 11.
SEČKÁR, P.: Moratórium na zmeny. V Smere bola odpoveď uvedená nesprávne. Priekopník, 10. 4. 1990, s. 2.
Vyhláška č. 93 Ministerstva vnútra z 18. júna 1970 o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev a číslovaní budov. Zbierka zákonov ČSSR, čiastka 29, vydaná 15. októbra 1970, s. 425-428.
Zmena kurzu. Nedeľná Pravda, 15. 3. 1991, s. 13.
Z vážnych dôvodov. Odpoveď na Otvorený list Názvoslovnej komisie rady ONV v Banskej Bystrici. Smer, 25. 9. 1990, s. 4.

Ks

DISKUSIE

Názvy a základné pojmy v oblasti vied o telesnej kultúre a športe

MARIÁN OLEJÁR

V oblasti vedy o telesnej kultúre a vedy o športe sme sa dostali do štádia, že je potrebné explikovať (spresniť) názvy a pojmy, definovať predmet ich skúmania v závislosti od úrovne skúmania a určiť paradigmu. Pre potreby tohto článku si určíme tri úrovne jazyka: L_1 – prirodzený (napr. slovenský) jazyk, L_2 – odborný jazyk (tréneri, učitelia škôl a pod.) a L_3 – vedecký jazyk, ktoré tu nebudeme explicitne definovať, lebo predpokladáme, že by to nemalo robiť problémy. Iba pripomenieme, že analýza výrazov je z logického, sémantického a matematického hľadiska najjednoduchšia vo vedeckom jazyku L_3 a najzložitejšia v prirodzenom jazyku L_1. Nebudeme sa tu zaoberať ani historickým aspektom naznačeného problému.

Názvy *šport* (Š), *telesná kultúra* (TK), *rekreeačný šport* (RŠ), *masová rekreačná telesná kultúra* (MRTK) a množstvo ďalších z jazykov L_1 a L_2 sa začali prenášať aj do oblasti jazyka vedy L_3 a spôsobili tam značné ťažkosti. Veda o telesnej kultúre a veda o športe patria u nás do tej skupiny vedeckých disciplín, kde nie je vyjasnený vzťah názvov a základných pojmov, kde jazyková kultúra a vedeckosť sa vedome obchádzajú.

V tomto článku sa pokúsime o vstupný rozbor problému – vzťahu názvov a základných pojmov – z pohľadu súčasného stavu vo vede o telesnej kultúre a vede o športe. Zložitosť predmetu skúmania vedy o telesnej kultúre ukazuje, že za postačujúci aparát riešenia daného problému považujeme predikátovú logiku prvého radu s dobre definovanou extenziou a intenziou, pričom pri ďalšom skúmaní bude treba prihliadať aj na lambda kalkul, teóriu typov a pod.

Kultúra

Budeme používať pojem *kultúra* (K), ale len ako tu nedefinovaný, no v iných kontextoch (vedeckých disciplínach, článkoch a pod.), ktoré nebudeme uvádzať, ako dobre definovaný. Definícií kultúry je na tucty, a hoci aj tu využijeme niektoré z nich, nepôjde o záväznú definíciu na báze jazyka L_3. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987) sa slovo *kultúra* vykladá ako „súhrn výsledkov tvorivej činnosti ľudí vo vývine ľudskej spoločnosti", vo Filozofickom slovníku (1965) sa *kultúra* definuje ako „súhrn hmotných a duchovných hodnôt a zároveň spôsob ich vytvárania, použitia a odovzdávania, vytvorených ľudstvom v procese spoločensko-historickej praxe".

Dalo by sa povedať, že kvázidefinícia z Krátkeho slovníka slovenského jazyka *(Kdf 1)* je z L_1, kvázidefinícia z Filozofického slovníka *(Kdf 2)* je z L_2 a líšia sa od seba extenziou a intenziou. V *Kdf 1* ide predovšetkým o „výsledky" a v *Kdf 2* ide o „výsledky" a „činnosť" zabezpečujúcu tieto výsledky. Definícia kultúry v L_3 si vyžaduje osobitný článok, preto pojem kultúry tu prijmeme ako tu nedefinovaný pojem.

Telesná kultúra

V historickom vývine sa začal formovať istý druh činnosti, ktorý sa začal označovať aj výrazom *telesná kultúra* (TK) [v ruštine *fizičeskaja kul'tura*, angličtine *physical culture* atď.]. V časoch, keď sa začala jasne formovať veda v danej oblasti (veda o telesnej kultúre a veda o športe), protagonisti pomocou mnohých príznakov definujú telesnú kultúru a eklekticky hľadajú referenciu v reálnom svete. Ako učebnicové sa tradujú tieto definície: *(Kdf 3)* – *Telesná kultúra* je súhrn všetkých kultúrnych činností a hodnôt, ktoré ľudstvo vytvorilo v priebehu svojej histórie a ďalej vytvára v telesnej výchove, športe, pohybovej rekreácii a v pohybovom umení (Stráňai, 1980). *(KDF 4)* – *Telesná kultúra* ako súčasť socialistickej kultúry je súhrnom, tvorbou hodnôt a noriem v oblasti starostlivosti o všestranný rozvoj osobnosti hlavne v upevňovaní zdravia, telesného a pohybového zdokonaľovania a v súlade s požiadavkami socialistickej spoločnosti (Čelikovský, 1973).

Možno povedať, že dnes autori vo všeobecnosti chápu telesnú kultúru ako súčasť kultúry vôbec. V matematickej logike vzťah podradenosti (resp. nadradenosti) pojmov vyjadrujeme znakom $\subset$ (resp. $\supset$) a číta sa „nachádza sa" (resp. „obsahuje"). Možno povedať, že vzťah pojmov *telesná kultúra* (TK) a *kultúra* (K) na úrovni rozsahu pojmov je formálne vyjadriteľný reláciou:

$$TK \subset K \qquad (1),$$

t. j. pojem *telesná kultúra* je časťou (obsiahnutý, nachádza sa) v pojme kultúra.

Predpokladáme, že rozsah pojmu *kultúra* tvoria okrem telesnej kultúry ešte ďalšie iné kultúry a označíme ich $K_1, \ldots, K_n$. Ak predpokladáme, že rozsah pojmu je súhrnom všetkých designátov tohto pojmu (názvu) a pritom súhrn predmetov (designátov) nazveme triedou (Weinberg – Zich, 1965), pre rozsah pojmu *kultúra* platí:

$$K = K_1 \cup K_2 \cup \ldots \cup K_n \cup TK \cup Z \qquad (2),$$

kde $$Z = K - \sum_{i=1}^{n} K_i - TK \qquad (3),$$

a nazveme ho zvyškom. Teda telesná kultúra má mať všetky podstatné invariantné vlastnosti, ktoré má pojem *kultúra* (t. j. jadro vlastnosti, ktorými vymedzujeme pojem kultúry), a okrem nich ďalšie, ktorými oddeľujeme telesnú kultúru od iných kultúr a zvyšku. Platí teda:

$$TK \cap \forall_i K_i = \emptyset, \quad TK \cap Z = \emptyset \qquad (4),$$

kde $\emptyset$ je prázdna trieda.

Čiže pojmy *kultúra* a *telesná kultúra,* resp. K_i a Z podľa vyššie uvedených charakteristík a pravidiel logiky sú vo vzťahu podradenosti (1), pretože rozsah pojmu *telesná kultúra* (podradený) je časťou pojmu *kultúra* (nadradený pojem). Zo vzťahov (2), (3) a (4) vyplýva, že *TK*, K_i (i=1,...,n) a Z sú podradené v rovnakej miere jednému všeobecnému pojmu, a predpokladáme, že sú nezlučiteľné, preto ich nazývame spolupodradenými.

Zložky telesnej kultúry

Jednotliví autori rozdielne určujú zložky telesnej kultúry, ako sú *telesná výchova* (TV), *šport* (Š) a ďalšie. Ukazuje sa výhodné, aby názvy *pohybová rekreácia, pohybové umenie, zdravotná gymnastika, kulturistika, turistika* a ďalšie boli zahrnuté pod jeden spoločný názov. Ak poznáme definície telesnej výchovy a športu, ostatné by z hľadiska logiky boli v súčasnom vývoji zvyškovou triedou v rámci telesnej kultúry. Išlo by o „zvyškovú" triedu, ktorú bude vhodné nazvať *účelová telesná kultúra* (ÚTK).

Subjektivistické, konvencionalistické a mocenské pozície medzi protagonistami rozhodli takto: *telesnú kultúru* považujú za nadradený názov názvom *telesná výchova, šport* a *účelová telesná kultúra,* čo v oblasti rozsahu pojmov platí.

$$TK = TV \cup Š \cup ÚTK \qquad (5).$$

Vzniká tu celý rad otázok, ako napríklad či *šport, telesná výchova* a *účelová telesná kultúra* sú spolupodradenými pojmami alebo križujúcimi sa pojmami (pojmami v prieniku). Existujú kritériá, pomocou ktorých možno postaviť pojmy *telesná výchova, šport* a *účelová telesná kultúra* na úroveň spolupodradených pojmov, spĺňajúcich analogickú podmienku ako (4), ale aj kritériá, pomocou ktorých tieto pojmy budú križujúcimi sa. Výber kritérií nebude však ekvivalentný. Z hľadiska predmetu skúmania vedy o telesnej kultúre, resp. vedy o športe, takou neoddeliteľnou vlastnosťou, ktorou odlišujeme šport od telesnej výchovy aj od účelovej telesnej kultúry (ide o obsah pojmu), je dosahovanie maximálnych športových výkonov. Ak touto vlastnosťou chceme formálne určiť ich vzťah na úrovni rozsahu pojmov, máme!

$$Š \cap TV = \emptyset, \quad Š \cap ÚTK = \emptyset, \quad TV \cap ÚTK = \emptyset \qquad (6),$$

kde znak vyjadruje prienik (prekrižovanie) pojmov a $\emptyset$ prázdnu triedu.

Medzi základné pojmy vedy o telesnej kultúre okrem telesnej kultúry, telesnej výchovy, športu a účelovej telesnej kultúry niektorí autori zaraďujú aj pojem *telesné cvičenie* (TC) (Čelikovský, 1973; Stráňai, 1980). Čelikovský ho definuje takto: „*Telesné cvičenie* je pohybová činnosť, ktorá pôsobí pozitívne na stav človeka za vymedzených podmienok. Je základným prostriedkom telesnej výchovy, športu a pohybovej rekreácie." Pojem *telesné cvičenie* patrí

k základným charakteristikám telesnej kultúry a je jedným z tých, ktorými oddeľujeme telesnú kultúru od iných kultúr aj zvyšku *Z*. Telesné cvičenie je z hľadiska obsahu pojmov *telesná výchova, šport, účelová telesná kultúra* charakteristika, ktorú obsahuje každý z nich, teda patrí do obsahu týchto pojmov. Ak chceme využiť formálnu logiku, prejdeme do rozsahu pojmov a tam platí:

$$TV \cap ÚTK = C, \quad TV \cap Š = C, \quad Š \cap ÚTK = C \qquad (7),$$

kde *C* je trieda designátov, t. j. tých, ktorí vykonávajú telesné cvičenia (teda nie *C*). Takže pojmy *telesná výchova, šport* a *účelová telesná kultúra* sú z hľadiska triedy designátov križujúcimi sa pojmami.

Pojem telesná kultúra a veda o telesnej kultúre

V súčasnom štádiu vzniká nová kvalita skúmania. Pojem *telesná kultúra,* ktorý vznikol v naturfilozofickom až analytickom štádiu vývinu pojmov, sa často zamieňa s vedou o telesnej kultúre, ktorá je v empirickom štádiu, na prahu svojho teoretického štádia. Kladieme si otázku, aký je rozdiel medzi pojmom *telesná kultúra* a *veda o telesnej kultúre.* Tu sme v analogickej situácii ako napríklad v mechanike, kde niektorí logici a mechanici chybne tvrdia, že obsahom pojmu *mechanika* bude všetko to, čo je príznakom pre mechaniku ako vedu. Pokúsime sa ukázať, že pojem *mechanika* sa líši od mechaniky ako vedy. Analogicky to bude platiť aj pre telesnú kultúru a vedu o telesnej kultúre. Pritom treba mať na zreteli, že veda o telesnej kultúre je v inom štádiu vedeckého vývinu než mechanika ako veda.

Vedecká disciplína je charakterizovaná svojím predmetom skúmania a ten sa v mechanike, v jej historickom vývine menil, hoci by sme mohli povedať, že mechanikom vždy išlo o „mechanickú formu pohybu". Napríklad aj pri (mechanistickom) opise fyziologických procesov. V historickom vývine sa predmet skúmania mechaniky zužoval. C. Truesdell (1977) jasne poukazuje na tento rozdiel, keď hovorí, že objekty skúmania mechaniky sú prírodné predmety modelované v mechanike ako vede matematickými modelmi. Vo všetkých vedeckých disciplínach sa v čoraz väčšej miere využívajú matematické teórie a štruktúry na spresnenie opisu, explanácie a predikcie, pričom v každej z nich jestvujú javy a procesy, ktoré nie sú vedecky zatiaľ zvládnuteľné. Ako poukazujú viacerí autori, je to tak aj v mechanike, ktorá má niektoré svoje časti vybudované ako axiomatické teórie. Teda na vyspelejšej vedeckej disciplíne, než je telesná kultúra, vidíme, že *mechanika* ako pojem nie je totožný s mechanikou ako vedou.

V telesnej kultúre to vyzerá dnes tak, že do pojmu *telesná kultúra* sa niektorí odborníci snažia zahrnúť všetky možné činnosti a stavy, ktoré nejako súvisia s telesnou kultúrou, teda aj vedu o telesnej kultúre (Čelikovský, 1973,

Merhautová, 1982, Stráňai, 1982, Očerki po teorii fizičeskoj kul'tury, 1984 a i.). Nielen intuitívne, ale aj v zmysle princípu sémantickej korešpondencie (Olejár, 1983), ak základný (bázový) pojem v danej oblasti obohacujeme či opatríme prívlastkami, epitetami atď., musí sa to prejaviť aj v sémantických operáciách, ako sú denotácia, designácia, referencia, obsah, rozsah atď. V našom prípade možno normálne v oblasti rozsahu týchto pojmov zapísať:

$$VoTK \subset TK \qquad (8).$$

Na základe pravidla platného pre podradené pojmy z (8) a (1) platí:

$$[(VoTK \subset TK) \wedge (TK \subset K)] \rightarrow (VoTK \subset K) \qquad (9),$$

kde znak je pre konjukciu a → pre implikáciu.

Vzniká tu však jeden problém, na ktorý sa v súčasnej metodológii vedy dosť intenzívne poukazuje. Vyjsť z pojmov *telesná* a *kultúra*, adjektíva a substantíva, a racionálne definovať vedu o telesnej kultúre a navyše s prijatím vzťahu (9) sa ukazuje ako problematické. Na to sa poukazuje aj na viacerých miestach v Očerkoch... (1984). Mnohí metodológovia považujú vedu (V) za súčasť kultúry alebo časť kultúry, podľa nich teda platí $V \subset K$. Ale napríklad Mamardašvili (1982) pri porovnaní vedy a kultúry zdôrazňuje, že veda sú vymyslené, človekom vynájdené oblasti, „kde prebieha experimentovanie s ľudskými možnosťami, s možným človekom. Kultúra je vždy tá alebo iná, ale človekom už realizovaná možnosť". Teda vo vede existujú také jej zložky, ktoré nepatria do kultúry, t. j. $V \not\subset K$. Preto Mamardašvili jasne rozdeľuje vedu na dve časti: *1.* vedu ako kultúru, ktorá sa dotýka výsledkov, dosiahnutých poznatkov prejavujúcich sa v produktoch materiálnej alebo duchovnej práce a je normatívna a *2.* na vedu ako poznanie, oblasť tvorivosti vedca, ktorá leží mimo oblasti kultúry, kde ide o doteraz nerealizovanú možnosť. Máme teda:

$$V \neq K \quad a \quad V \cap K \neq \emptyset \qquad (10).$$

Teda na základe poslednej úvahy a vyššie uvedených vzťahov a ich vhodnými úpravami dostávame, že veda o telesnej kultúre a pojem telesnej kultúry sú aj na úrovni pojmotvornej rozdielne a majú spoločnú iba istú časť:

$$VoTK \neq TK \quad a \quad VoTK \cap TK \neq \emptyset \qquad (11).$$

Z histórie vedy vieme, že vedeckú disciplínu určujeme najmä na základe predmetu skúmania, ktorý sa s časom aj mení. Obsah názvu, ktorým je pomenovaná vedecká disciplína, sa takisto mení, explikuje a je snaha po tom, aby názov vedy a pojem vystihujúci adekvátnu oblasť boli na pojmotvornej úrovni rovnoznačnými pojmami alebo aby obsah a rozsah, resp. intenzia a extenzia mali sémantickú podstatu. No existujú vývojové stupne vo vedeckej disciplíne, keď to nemožno dosiahnuť bez hlbšieho sémantického rozboru. Súčasné štádium vývoja telesnej kultúry a vedy o telesnej kultúre je charakterizované práve tým.

Paradigma a základné pojmy

Veda o telesnej kultúre, resp. veda o športe patria medzi komplexné vedecké disciplíny do typu faktuálnych vied. Preto aj ich sémantika by sa mala opierať o dobrú sémantiku faktuálnych vied.

Zložitosť predmetu skúmania vo vede o telesnej kultúre a vede o športe, zaostávanie teórie za empíriou, absencia metodológie a gnozeológie, ignorovanie sémantiky a jazykovej kultúry viedli a vedú k naivným diskusiám a módnym trendom v skúmaní, ktoré neriešia problémy nastoľované praxou, výučbou, empíriou aj teóriou. Napríklad nebolo možné presvedčiť tých, čo zastávajú názor, že názvom *teória telesnej kultúry* sa označuje vedecká disciplína. Malo to za následok (na rozdiel od teórie poznania), že často vedeckú disciplínu *vedu o telesnej kultúre* stotožňovali s teóriou ako vrcholným konštruktom vedeckej disciplíny.

Závažnejším problémom sa stal fakt, že telesnú kultúru, šport, telesnú výchovu atď. považujú mnohí špičkoví odborníci za základné pojmy vedy o telesnej kultúre, resp. vedy o športe, a nie za názvy zodpovedajúcich oblastí skúmania, akými sú napríklad fyzika, chémia, psychológia či slovenčina. Vo vede o telesnej kultúre sa doteraz nerozoznáva hierarchickosť pojmov.

Objasnili sme, že predmetom skúmania vedy o športe je športový výkon so svojimi vonkajšími a vnútornými prejavmi spolu s príčinami, ktoré ho determinujú (Olejár, 1983). Empíria vedy o telesnej kultúre, klasifikácia experimentov, kvantifikácia a meranie, ako aj štruktúra komplexnej vedeckej disciplíny nás prinútili abstrahovať a zovšeobecňovať, čím sme získali pre vedu o telesnej kultúre základné pojmy v rovine komplexnej vedy – *podnety* (P), *stavy* (S), *výkon* (V) a *čas* (t) (Olejár, 1984 a 1986).

Jednotlivé participujúce vedecké disciplíny vo vede o telesnej kultúre, resp. vede o športe konkretizujú tieto všeobecné pojmy do svojej roviny. Napríklad v biomechanike, špeciálne v dynamike sú to: *sila, zrýchlenie, čas* a *premiestnenie;* v motorike sú to: *telesné cvičenie, zmena vlastnosti a schopnosti cvičenia, čas* a *výkon v motorických testoch.*

V rôznych metodologických koncepciách rozdielne volajú onú oblasť aktivity vedcov, ktorá má rozhodujúci význam pre rozvoj vedeckej disciplíny. U Kuhna je to paradigma, u Lakatoša je to výskumný program a pod. S postupným vstupom jednotlivých participujúcich vedeckých disciplín do komplexných vied o telesnej kultúre, resp. športe – biomechaniky, biochémie, biologicko-medicínskych vied, psychológie, sociológie a pod. – sa vo vede o telesnej kultúre, resp. vo vede o športe menil pohľad na ich „hlavný problém", presnejšie povedané na predmet skúmania. V niektorých z participujúcich vied sa občas zabudlo na skúmanie toho nejpodstatnejšieho, na výkon (V), resp. maximálny športový výkon (ŠVmax).

Naše skúmania ukazujú, že paradigmou vedy o telesnej kultúre je sym-

bolicky vyjadrená štvorica $<P, S, t, V>$, resp. vo vede o športe $<P, S, t, ŠVmax>$, kde P je množina podnetov, S je množina stavov, t je čas, V je výkon, resp. maximálny športový výkon, ktoré sú v týchto komplexných vedách základnými pojmami v jazyku vedy L_3. Podnety, stavy, čas a výkon sú najdôležitejšie a najpodstatnejšie kategórie. Sú to jednoducho základné pojmy, ktoré si jednotlivé participujúce vedecké disciplíny explikujú pre svoje pohľady na predmet skúmania vedy o telesnej kultúre a vedy o športe, pretože tu zatiaľ neexistuje všeobecná teória. Jednotlivé participujúce vedecké disciplíny sú na rôznom vývojovom stupni vedeckého poznávania a len niektoré dosahujú teoretickú úroveň. Preto budovanie teórií sa môže vo vede o telesnej kultúre a vede o športe uskutočňovať viacerými cestami (Havlíček – Olejár, 1982). Teda ani *telesná kultúra,* ani *telesná výchova,* ani *šport,* ani *telesné cvičenie* atď. nie sú základnými pojmami, pomocou ktorých bude možno vybudovať vedecké teórie vo vede o telesnej výchove a vede o športe.

Sadmelijská 1, Bratislava

LITERATÚRA

ČELIKOVSKÝ, S.: Návrh na vymezení pojmu tělesná kultura, tělesná výchova, sport, pohybová rekreace a telesná cvičení. Teorie a praxe tělesné výchovy, *21,* č. 12, 1973.

Filozofický slovník, Bratislava, VPL 1965.

HAVLÍČEK, I. – OLEJÁR, M.: K systémovej analýze skúmania športového výkonu. Teorie a praxe tělesné výchovy, *30,* č. 1, 1982.

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1987.

MAMARDAŠVILI, M. K.: Nauka i kuľtura. In: Metodologičeskije problemy istoriko-naučnych issledovanij. Moskva, Nauka 1982.

MERHAUTOVÁ, J.: Tělesná kultura – významná sféra společenské činnosti a její teoretická reflexe. Metodický dopis ÚV ČSTV 1982.

Očerki po teorii fizičeskoj kuľtury. Mockva, FiS 1984.

OLEJÁR, M.: Objekt a predmet skúmania vo vede o športe. Teorie a praxe tělesné výchovy, *31,* č. 4, 1983.

OLEJÁR, M.: Experiment vo vede o športe. Teorie a praxe tělesné výchovy, *32,* č. 2, 1984.

OLEJÁR, M.: K metodológii kvantifikácie a merania tréningových podnetov. Teorie a praxe tělesné výchovy, *34,* č. 3, 1986.

STRÁŇAI, K.: Teoretické a metodologické základy skúmania telesnej výchovy ako zložky socialistického systému výchovy, vzdelávania a kultúry. In: Acta Fac. Educ. Phys. Univ. Comen. XVIII-XIX. Bratislava, SPN 1980.

STRÁŇAI, K.: Telesná kultúra ako objektívny systém a jeho odraz v rovine vedy. Metodický list č. 6. Tréner 1982.

TRUESDELL, C.: A first course in rational continuum mechanics. Vol. 1. Academic Press, NY 1977.

WEINBERG, O. – ZICH, O.: Logika. Praha, SPN 1965.

ROZLIČNOSTI

Tender – verejná (ponuková) súťaž

V súčasnosti sme svedkami v minulosti nevídaného prenikania cudzích slov, najmä anglicizmov, nielen do jazykových prejavov odborníkov z rozličných odborov, ale aj do publicistiky. Ak sa málo známe cudzie slová, a teda aj anglicizmy, používajú v odborných prejavoch vo vzájomnom styku odborníkov, možno to tolerovať, najmä ak za ne nemáme ešte v slovenčine primerané ekvivalenty. Ak sa však odborník so svojím prejavom obracia na širokú verejnosť, teda na neodborníkov, laikov, mal by to vo svojom prejave vziať do úvahy. Buď by sa mal úplne vyhnúť používaniu takýchto slov, alebo by ich mal aspoň primerane vysvetliť, aby mu adresáti rozumeli a aby sa nemuseli iba domýšľať, o čo asi ide.

Na túto našu východiskovú myšlienku ako príklad uvedieme príspevok uverejnený v bratislavskom Večerníku 16. 8. 1991 pod názvom *Carlton popolom, alebo z popola?* V príspevku sa viacerí odborníci vyjadrovali o tom, čo sa má stať s bratislavským hotelom Carlton v najbližšej budúcnosti, keďže je už v takom stave, že nevyhovuje požiadavkám bezpečnosti. Ráta sa s jeho rekonštrukciou a v tejto súvislosti odborníci použili slovo *tender* v takýchto kontextoch: *V lete minulého roka bol vypracovaný tender (uverejnený aj vo Financial Times), hľadal sa partner na rekonštrukciu Carltonu. – Ministerstvo obchodu a cestovného ruchu vtedy výsledky neakceptovalo, obrátilo sa na ďalšie firmy, ktoré sa na tendri nezúčastnili. – Na ďalšie otázky Ing. M. Tomašovič reagoval, že podrobnosti – oznámenie výsledkov tendra, predstavenie firiem, ich projekty a zámery sa novinári dozvedia na tlačovej konferencii, ktorá sa bude konať v krátkom čase. – Tender vypisovali investori, bez vyjadrenia pamiatkárov. – Podmienky tendra sme neoponovali, investor sa vystavuje riziku, že vybrané firmy budú znechutené naším stanoviskom.*

V príspevku sa slovo *tender* použilo päť ráz, no ani v jednom prípade sa neobjasnil jeho význam, hoci ani zo širšieho kontextu nebolo jednoznačne zrejmé, o čo ide. Takýto postup autorov výpovedí, resp. aj autorky celého príspevku nepokladáme za primeraný. Všetci totiž mali mať na zreteli adresáta textu, t. j. čitateľov bratislavského Večerníka a ich rozličnú vzdelanostnú úroveň. Okrem toho mali vziať do úvahy aj okolnosť, že čitateľ Večerníka nemá ani možnosť overiť si význam slova *tender,* ktoré použili vo svojich prejavoch v citovaných kontextoch a naznačených súvislostiach, v nijakom výkladovom slovníku slovenčiny (ani v Slovníku slovenského jazyka, ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka), ba ani v Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej, ani v českom výkladovom slovníku. Naopak, ak sa pozrel do týchto slovníkov, mohol byť iba dezorientovaný, lebo v

niektorých z nich sa uvádza, že *tender* je z angličtiny prevzaté slovo (v angličtine sa vyslovuje *[tendər]* a v češtine má podobu *tendr*), že patrí medzi termíny zo železničnej terminológie a má význam „špeciálny vozeň so zásobou paliva a vody do parného rušňa; zásobník". Čitateľovi na objasnenie významu slova *tender* čiastočne môžu pomôcť anglické prekladové slovníky. Napr. v Anglicko-slovenskom slovníku od J. Šimka (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 1444 s.) sa uvádza anglické slovo *tender* s indexom 3 ako podstatné meno so slovenským ekvivalentom *(písomná) ponuka* a sloveso *to tender* s ekvivalentmi *ponúkať, ponúknuť* (platbu, službu ap.). A práve s týmito významami anglických slov súvisí slovo *tender* použité v citovanom príspevku Večerníka. Slovo *tender* sa v ňom použilo vo význame „verejná ponuková súťaž". Takouto súťažou sa vyzývajú záujemcovia na podanie najvýhodnejšieho návrhu na určitú zmluvu. Takto sa to uvádza v Malej československej encyklopedii VI (Š – Ž. Praha, Academia 1987. 928 s.) v rámci hesla *veřejná soutěž,* kde sa doslova píše aj toto: *Veřejná nabídková soutěž (tzv. tendr)...*

Z toho, čo sme uviedli, vyplýva, že autori výpovedí mali v príspevku buď použiť slovenský ekvivalent *verejná súťaž,* resp. *verejná ponuková súťaž,* alebo pri prvom výskyte slova *tender* aspoň zakomponovať do textu vysvetlenie tohto anglicizmu, ktorý treba prinajmenšom pokladať za prostriedok odborného vyjadrovania. Pravda, dosiaľ sme sa v takýchto súvislostiach okrem spojenia *verejná súťaž* stretávali aj so všeobecne známym slovom *konkurz (konkurz na vypracovanie projektu, konkurz na rekonštrukciu hotela),* teda bolo možné použiť aj toto slovo.

Nielen v odbornej jazykovednej literatúre (v *Štylistike* od J. Mistríka, najnovšie aj v publikácii I. Masára *Príručka slovenskej terminológie*), ale aj v popularizačných príspevkoch sa už veľa ráz upozorňovalo, ako sa v publicistickom texte má zaobchádzať s úzko odbornými termínmi alebo s novopreberanými jazykovými prostriedkami. Napriek tomu sa sústavne stretávame s nerešpektovaním týchto odporúčaní, ktoré majú zvýšiť komunikatívnosť a zrozumiteľnosť publicistických prejavov.

Matej Považaj

Novotvary s časťou agro-

V Kultúre slova sa už vo viacerých príspevkoch venovala pozornosť slovám so zložkami *bio-, narko-, petro-, tele-, video-.* Medzi takéto slová patrí aj značné množstvo slov so zložkou *agro-,* ktoré fungujú vo viacerých komunikačných sférach a situáciách. Pomenovanie *agrofyzika* slúži na označenie vedeckej disciplíny, ktorá sa zaoberá pôdou a pôdnoklimatickými pomermi. *Agrobiológia* pomenúva odvetvie biológie zaoberajúce sa pestovaním a

šľachtením kultúrnych rastlín, ale takisto chovom hospodárskych zvierat. Náuka o povahe, vzniku a vlastnostiach pôdy sa nazýva *agrogeológia*. Teoretické hľadiská poľnohospodárstva si všíma *agrológia*. Najrozšírenejšie pomenovanie *agronómia* patrí súbornej vede o poľnohospodárstve. Na označenie veľkých poľnohospodárskych podnikov sa zaužívalo podstatné meno *agrokombinát*. Poľnohospodári prezentujú výsledky svojich snažení na špecializovaných *agrosalónoch* (pomenovania sme vybrali zo Slovníka cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 39–40).

Z príkladov je zrejmé, že všetky pomenovania s časťou *agro-* manifestujú vzťah k poľnohospodárstvu. Z hľadiska priezračnosti tohto vzťahu vznikajú prosté zloženiny, zvyčajne termíny *(agrofyzika, agrokomplex, agrotechnika)*, ale i slová zložené z viacerých častí *(agrogeológia, agroekológia, agrometeorológia)*. Uplatňujú sa aj modely so závislejším vzťahom medzi oboma zložkami (typy *agrológia, agronómia)*, ale so širokým rozsahom vecného významu.

Okrem slov väčšinou bezprostredne súvisiacich s poľnohospodárstvom sme v dennej tlači zaznamenali i nové slová s časťou *agro-*, ktoré signalizujú oslabenie pôvodného súvisu s poľnohospodárstvom či pôdou: *agrokoruny* (Pravda, 25. 7. 1990), *agroturistika* (Smena, 18. 12. 1990).

Obidva súbory slov viaže spoločný, pôvodne grécky základ *agros* „pole, pôda" (Petit Larousse, Paris 1959, s. 827). Zložka *agro-* ovplyvňuje významové posuny v pomenovaniach podľa rozličnej slovotvornej hodnoty častí slova.

V typoch *agronómia* a *agrológia* sa zložka *agro-* uplatňuje ako koreň slova. Z týchto podôb možno utvoriť podstatné mená *agronóm* „špecialista, ktorý vo svojom odbore využíva, aplikuje zákonitosti poľnohospodárstva" a *agrológ* „vedec odborník zaoberajúci sa teoretickými aspektmi poľnohospodárstva; pôdoznalec". Slová *agronóm/agronómka, agronomický; agrológ/agrologička, agrologický* možno pokladať za odvodené.

Inú skupinu tvoria pomenovania, v ktorých časť *agro-*[1] funguje ako polopredpona bezprostredne korešpondujúca s cudzojazyčným (gréckym) slovom *agros*. Takto vznikajú termíny *agrobotanika, agrofyzika, agrochémia*. Hraničnú množinu s ambíciami prechodu k zloženinám predstavujú typy *agrobiológia, agrogeológia, agroekológia; agrokomplex, agroreforma, agrotechnika, agrogigant, agrosalón*. Autonómnejšie fungovanie zložky *agro-* využívajú i pomenovania podnikov, spoločností a firiem: *Agrostroj, Agrostav; AGROCOMP* (Pravda, 21. 11. 1990), *AGROINFORMA* (Smena, 18. 12. 1990) a pod. Časť *agro-* možno hodnotiť ako polopredponu aj preto, že sa vyskytujú i slová typu *biochémia, petrochémia, elektrochémia, fotochémie; geofyzika, heliofyzika*. Od pomenovaní z tohto druhu sa takisto dajú utvárať odvodeniny, napr. *agrochemik, agrochemický*.

Špecifická množina iných pomenovaní s polopredponou *agro-*[2] vzniká pri slovách typu *agroturistika*. Je zrejmé, že oproti termínom z okruhu *agro* a *agro-*[1] dochádza k jemnému sémantickému posunu. Kým v pomenovaniach, ktoré základom *agro* a polopredponou *agro-*[1] zreteľne naznačujú spätosť s predmetom záujmu – s pôdou, v slovách zo žurnalistiky funguje časť *agro-*[2] s významom „pôda, poľnohospodárska výroba ako prostriedok, predpoklad, zdroj obchodu, zisku, oddychu". *Agroturistiku* potom môžeme objasniť ako súbor doplnkových podnikateľských činností majiteľa (nájomcu) pôdy, ktorý popri svojom základnom zamestnaní (práci v rastlinnej, príp. živočíšnej oblasti) prenajíma časť svojej usadlosti na ubytovanie turistov, organizovanie exkurzií, dovoleniek a pod. v neštylizovanom prostredí. Rozdelením roľníckeho podniku na výrobnú časť (farmu) a hotelovú sféru podnikateľ získava isté výhody (nižšie dane, štátne subvencie a pod.). *Agrokoruny* predstavujú vlastne finančné sumy, ktorými akcionári (zatiaľ) z radov poľnohospodárskych družstiev, štátnych majetkov a potravinárskych podnikov utvárajú kapitálový fond špecializovanej poľnohospodárskej banky.

Popri slovách odvodených od základu *agro* sa teda uplatňujú aj dve osobitné množiny pomenovaní s polopredponou *agro-*. Do prvého okruhu *(agro-*[1]*)* patria všetky podoby úzko súvisiace s pôdou, poľnohospodárstvom ako predmetom i cieľom činnosti: *agrobotanika, agrochémia; agrogeológia, agroekológia; agroreforma, agrokombinát.* V druhej skupine *(agro-*[2]*)* sa vyskytujú pomenovania z oblasti žurnalistiky. Možno ich hodnotiť ako nocionálne štylisticky zafarbené slová. Zatiaľ slúžia na oživenie slovnej zásoby publicistických žánrov. V budúcnosti im však nemožno uprieť ani možnosť presunu k profesionalizmom alebo termínom (napr. vo sfére ekonomiky, cestovného ruchu a i.).

Vladimír Patráš

Patrí k jedným z najkrajších?

V jednej reportáži uverejnenej v denníku Národná obroda 26. 3. 1991, s. 9, sme sa mohli dočítať o úspešnej ceste Slovenského komorného orchestra po Japonsku. V reportáži nás zaujala táto veta: *K jedným z najkrajších zážitkov patrí náš koncert v škole v Mishime.* V príklade je nápadná konštrukcia *k jedným z najkrajších,* hoci sa na prvý pohľad zdá bežná a dosť frekventovaná. V skutočnosti však bežná, zaužívaná je konštrukcia *jeden z najkrajších* v spojení so slovesom *byť,* teda *je jedným z najkrajších.* Vo výraze *jedným (jeden)* je pritom potlačený príznak kvantitatívnosti (početnosti) a do popredia vystupuje príznak príslušnosti k niečomu. Svedčí o tom aj možnosť zmeniť spojenie *je jedným z najkrajších* na spojenie s ekvivalentným významom *patrí k najkrajším/medzi najkrajšie,* kde výraz *jeden* vypadáva ako nadbytočný,

pretože sloveso *patrit'* v porovnaní so všeobecným slovesom *byt'* samo vyjadruje príznak príslušnosti.

Spojenie *patrí k jedným z najkrajších* však núka aj iný výklad. Môže tu ísť o chápanie neurčitého počtu najkrajších zážitkov ako istej skupiny (množiny) v rámci širšej skupiny zážitkov rovnakej kvality. V takomto prípade by mala uvedená konštrukcia základnú podobu *sú jedny z najkrajších/patria medzi najkrajšie,* ako napr. vo vete *Duby na severnom svahu sú jedny z najkrajších,* kde plurálový výraz *jedny* označuje skupinu (množinu) dubov, ktorá sa zaraďuje k iným skupinám s rovnakými vlastnosťami. Takto sa zachováva vzťah *časť – celok,* a to ako vzťah *podmnožina – množina* (*jedny – z najkrajších,* resp. *patria,* t. j. duby – *k najkrajším*). V spojení *patrí k jedným z najkrajších* sa tento vzťah rozširuje takto: jednotlivina – podmnožina – množina (*patrí,* t. j. koncert – *k jedným – z najkrajších*). Ide teda o priveľmi zhustenú myšlienku, ktorú jazyk na takejto ploche „nevládze" uniesť, preto tu vzniká isté významové napätie a konštrukcia sa stáva neprehľadnou a komplikovanou.

Tretia možná interpretácia tohto príkladu z dennej tlače je taká, že ide o chápanie spojenia *jeden z najkrajších* ako gramatického tvaru, teda ako akéhosi tvaru superlatívu, napr. *samý krajný,* ktorý by sa mal tvoriť na základe schémy *jeden* + superlatív adjektíva, pričom by bol počet prvkov tohto spojenia nemenný, a to aj vo vzťahu k slovesu *patrit'.* Ani toto chápanie však neobstojí, pretože konštrukcia *jeden z najkrajších* nesie ten istý význam príslušnosti k nejakej rovnorodej množine ako napr. spojenia *jeden z krajších, jeden z veľmi pekných, jeden z nás, jeden z piatich* a pod.

Na záver možno povedať toto: Spojenie *patrí k jedným z najkrajších* je nenáležité predovšetkým preto, lebo je v ňom nadbytočné slovo *jeden.* Citovaná veta z denníka Národná obroda mala teda znieť takto: *K najkrajším zážitkom patrí náš koncert v škole v Mishime. Medzi najkrajšie zážitky patrí náš koncert v škole v Mishime,* resp. *Jedným z najkrajších zážitkov bol náš koncert v škole v Mishime.*

Ľubomír Kralčák

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Nová slovenská práca o odbornej terminológii

(MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava, Veda 1991. 192 s.)

Po viac ako 30 rokoch od vyjdenia základného diela modernej slovenskej terminológie (*Základy slovenskej terminológie* od J. Horeckého) sa na knižných pultoch objavila kniha, ktorá sumarizuje výsledky terminologickej práce od toho času a zároveň reaguje na dnešné potreby odborného vyjadrovania. Autor v nej zhrnul výsledky svojej dlhoročnej práce v terminologických komisiách i uvažovania o terminológii, čo dokumentuje bohatý dokladový materiál.

Tridsaťpäťročný odstup od vyjdenia prvej a poslednej práce takéhoto rázu na Slovensku i vyjdenie viacerých podobne orientovaných prác v zahraničí i v Česku v poslednom čase *(O české terminologii, Obščaja terminologija, Podstawy terminologii, Terminology: an Introduction)* priam zvádzajú, aby sme v rámci našej recenzie porovnávali, ale k porovnávaniu sme sa rozhodli siahnuť len tam, kde to bude účelné, kde sa autorov prístup líši od štandardných terminologických príručiek a kde prináša niečo nové.

Čo je pre prácu charakteristické, je jej jazykovedný pohľad, ktorý má v našej terminológii dlhú tradíciu. Na druhej strane však zdôrazňovanie jazykového aspektu či pristupovanie k terminológii z takéhoto aspektu berie knihe štatút príručky terminológie a dáva jej skôr charakter učebnice terminológie pre filológov. Nechceme tvrdiť, že takýto prístup je na škodu veci, v každom prípade by sa v knihe mohol podrobnejšie rozviesť vznik pojmových systémov, pretože tie tvoria základ terminologických systémov.

Kniha je rozdelená do 16 kapitol a doplnená dôkladným registrom a prehľadom literatúry, z ktorého vidno, že autorovi neušla nijaká väčšia terminologická aktivita doma ani v zahraničí.

Prvá kapitola prináša krátky prehľad terminologickej práce na Slovensku, z ktorej najväčšia časť je venovaná činnosti terminológov po roku 1945, keď sa na jej nehatený vývin utvorili organizačné podmienky. Autor rozdeľuje vývin v tomto období do troch etáp, pričom hovorí, že dnes sa otvára nová etapa podmienená zapojením výpočtovej techniky do terminologickej práce a internacionalizáciou tejto práce. Prvú etapu ohraničuje rokmi 1945–1960, keď vznikala teória terminológie a veľmi intenzívne sa tvorili terminologické sústavy konštituujúce slovenský odborný jazyk. Táto etapa bola zviazaná s časopisom *Slovenské odborné názvoslovie.* Druhá etapa (1961–1968) bola poznačená snahou o koordináciu slovenskej a českej odbornej terminológie prameniacou z posilňovania politického centralizmu. Zároveň sa však samotná

terminologická práca decentralizovala (komisie už nepôsobili pri jednom pracovisku, ale všade tam, kde sa ukázala potreba formovať terminológiu) a intenzívne sa prekladali články sovietskych i západných terminológov. Toto obdobie je spojené s *Československým terminologickým časopisom*. Od roku 1968 podnes možno hovoriť o tretej etape, v ktorej vznikli veľké terminologické projekty a terminologická práca sa ešte viac decentralizovala. V tomto období sa terminológii venuje najmä časopis *Kultúra slova*.

Druhá kapitola je venovaná definíciám termínu. Autor tu uvádza veľké spektrum názorov od jazykovedného vymedzenia pojmu *termín* u A. Jedličku po čisto semiotické náhľady západných terminológov (H. Felber, H. Picht). Svedčí to o tom, že pri hodnotení termínu sa postupuje často semaziologicky, a to najmä vtedy, keď sa o definovanie tohto pojmu usilujú jazykovedci, jednak onomaziologicky, keď ho chcú definovať terminológovia. Takmer vždy sa však zdôrazňuje systémové hľadisko, to však paradoxne nenašlo ešte svoje naplnenie v definícii pojmu *systém termínov*, hoci existuje definícia systému pojmov. Zdá sa, že je reálna potreba doviesť rozdvojenie „objektu pojem/termín" do systémového konca. Aspoň tak si vysvetľujeme autorove slová zo s. 29: „Je však potrebné definovať reálny systém v intenciách nového systémového prístupu...".

Tretia kapitola sa zaoberá vzťahom termínu a pojmu. I. Masár v nej podrobne rozvádza teóriu J. Horeckého o jednotlivých zložkách termínu a uvažuje o ich obsahu a forme. Nedá nám však neupozorniť na isté protirečenie. Už J. Horecký uvádza, že pojem a termín sú pojmy rozličnej kvality a patria do rozličných systémov (to isté sa uvádza v kapitole 2 recenzovanej knihy) – pojem je kategóriou v oblasti poznania, termín je kategóriou v oblasti jazyka. Napriek tomu sa tu hovorí o štyroch zložkách termínu, z ktorých je jedna pojmová. Podľa nás je pojmová zložka samotným pojmom, patrí do iného systému a nemožno ju analyzovať v rámci pojmu *termín*, ktorý potom možno analyzovať z hľadiska obsahu a formy ako ktorékoľvek iné pomenovanie (tak ako sa to robí v Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny od J. Horeckého, K. Buzássyovej, J. Bosáka a kol. na s. 19–21). Aj tu by sa žiadalo dotiahnuť systémovú analýzu do konca.

Vlastnosti termínu analyzuje štvrtá kapitola, ktorú si dovolíme hodnotiť najvyššie, lebo práve tu sa termín jasne prezentuje ako súčasť jazyka a všetky jeho relevantné vlastnosti sú pomenované termínmi patriacimi do jazykovedného vyjadrovania. Vlastnosťami termínu sa zaoberala už Horeckého základná terminologická práca a v recenzovanej práci preto dobre vidno, aký krok v ich hodnotení urobila jazykoveda. Za základné vlastnosti termínu sa považujú motivovanosť (predtým významová priezračnosť a motivačná zreteľnosť), ustálenosť (zároveň i jeden z atribútov spisovného jazyka), jednoznačnosť a presnosť (vzhľadom na pojmový systém, o ktorý sa terminologická sústava opiera), systémovosť (teda spôsob, ako jazykovými pro-

striedkami zachytiť systémovú spätosť pojmov v systéme), derivatívnosť (v starších prácach nosnosť). Za vedľajšie, lepšie povedané želateľné vlastnosti možno považovať krátkosť (často sa vylučuje s jednoznačnosťou a presnosťou), preložiteľnosť (tá je podľa nás zastúpená už vo vlastnosti motivovanosti) a azda za jazykovedne i terminologicky najmenej vyjasnenú vlastnosť pokladáme ľudovosť. Táto kategória podľa nás je trocha zavádzajúca a sám autor pripúšťa, že je terminologicky primeranejšie hovoriť o nárečovej lexike (s. 57). Ak je však terminológia súčasťou spisovného jazyka a spisovnosť sa pokladá za najzákladnejšiu vlastnosť termínu (s. 37) – hoci vo výpočte vlastností sa už potom neuvádza –, iba ťažko možno potom pripustiť vlastnosť ľudovosti odvodenú od nárečovej lexiky. Aj na túto otázku by sa bolo treba pozrieť podrobnejšie. K dobrému dojmu z tejto kapitoly prispieva aj to, že sa tu uvádzajú aj názory iného autora (Nowicki) na atribúty termínu.

Piata kapitola sa zaoberá klasifikáciou a systémom pojmov. Škoda, že táto kapitola je azda najkratšia z celej knihy, lebo práve tvorba pojmového systému je podstatou, na ktorej terminológia ako systém pomenovaní stojí. Inak by sme mohli redukovať celú terminológiu na teóriu pomenovania. Nie sme si celkom istí, či pojem *principium divisionis* možno charakterizovať ako východisko klasifikácie. Skôr by sa nám tu žiadal termín *klasifikačné kritérium*. Ani vzťahy, ktoré sa uvádzajú na s. 60, nemožno považovať za vzťahy, ktoré vznikli v procese klasifikácie pojmov. Skôr sú to vzťahy medzi jednotlivými zložkami viacslovných terminologických pomenovaní, teda vzťahy sémantické, nie logické, ktoré sa uplatnia pri klasifikácii pojmov.

Celkom pozitívne sa nemôžeme postaviť ani k šiestej kapitole. Ak by sme chceli dôsledne uplatniť systémový prístup, mali by sme vyčítať už názov *(Formulácia definície termínu)*. Vzniká tu dojem, že autor je natoľko silne jazykovedne orientovaný, že podriaďuje pojem termínu. Podľa nás možno definovať iba pojem, pretože termín sám je najkratšou definíciou. Nedá sa súhlasiť ani s tým, že by terminologická práca mala tri etapy a práve v takom poradí, ako to uvádza autor (1. klasifikácia pojmov a utvorenie systému pojmov – toto je skutočne prvý krok, 2. utvorenie termínu, 3. vypracovanie definície termínu). Ide skôr o tri zložky terminologickej práce, pričom druhý a tretí „krok" najčastejšie prebiehajú súčasne (s tým, že sa definuje pojem, nie termín). Iné je už to, že pojem ako kategória nehmotného myslenia je prístupný iba ako termín a cez termín je vysvetliteľný (definovateľný). O tom, že definícia sa vzťahuje na pojem, nakoniec svedčí aj autorovo konštatovanie na s. 64: „Úlohou definície je podať o pojme základnú informáciu". Ďalej autor rozoberá základné typy definícií (obsahovú a rozsahovú) a sústreďuje sa najmä na chyby pri ich formulovaní – nekonzistentnosť a rozvláčnosť definícií a jazykové a štylistické nedôslednosti.

V kapitole *Jazyková a pomenovacia štruktúra termínov* sa autor zaoberá formálno-jazykovou stránkou termínov, predovšetkým ich tvorením. Veľmi

pozitívne možno hodnotiť to, že sa tu osobitne uvádzajú slovotvorné prostriedky adjektív, ktoré tvoria súčasť terminologických pomenovaní, ale najmä terminologizované, resp. pre potreby terminologického vyjadrovania utvorené slovesá, čomu sa v doterajšej literatúre nevenovala veľká pozornosť. Za základné spôsoby tvorenia termínov autor pokladá preberanie slov zo základného slovného fondu, odvodzovanie, lexikálne skladanie, tvorbu združených pomenovaní, sémantické tvorenie a skracovanie. Zároveň autor porovnáva empiricky zistiteľnú rozdielnosť medzi významom termínu a netermínu pri sémantickom tvorení termínov. Autor v kapitole analyzuje aj paradigmatické vzťahy v terminológii (polysémiu, homonymiu, synonymiu, antonymiu a hyponymiu). Akosi nám tu však chýba väčšia previazanosť na konkrétne terminologické sústavy ako mikrosystémy, lebo iba v takomto rámci možno charakterizovať polysémiu, homonymiu a synonymiu (tak je to napríklad v práci B. Poštolkovej *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*, 1984) a zároveň aj na pojmové systémy, ktoré terminologické sústavy reprezentujú, pretože iba zo vzťahov medzi pojmami možno odvodiť hyponymiu a antonymiu.

Osobitná kapitola je venovaná preberaniu cudzojazyčných termínov – či už hláskovo adaptovaných alebo neadaptovaných (podľa nás ide o pravopisnú adaptáciu), alebo kalkovaných. V nej sa zároveň hodnotí veľký prínos internacionálnych (pôvodom gréckych a latinských) prvkov pre tvorenie modernej terminológie. Popri tom, že autor neodmieta preberanie cudzojazyčných termínov, však zároveň upozorňuje na to, že preberanie musí byť pozorné, aby v odbornej komunikácii nenastali nechcené šumy. Akési „obranárstvo" tu teda vonkoncom nie je motivované jazykovým purizmom, ale čisto odbornými hľadiskami.

Z hľadiska jazykovedca je veľmi prínosná aj kapitola o neterminologických odborných pomenovaniach *(Profesionalizmy a slangové pomenovania)*. Vzťah terminologického a neterminologického v odbornej komunikácii by si zaslúžil prinajmenšom veľkú štúdiu, plocha terminologickej príručky však umožňuje hodnotiť neterminologické pomenovania iba z hľadiska spisovnosti, štýlového zaradenia a zmieniť sa o paradigmatických vzťahoch, ktoré „nekontrolovanou alebo neregulovanou tvorbou jednoslovných pendantov k viacslovným termínom" vznikajú.

Ukážkou praktického riešenia problémov pri ustaľovaní termínu je desiata kapitola. Jasne a veľmi inštruktívne sa tu vysvetľuje, že pri voľbe správneho termínu sa nemožno spoliehať na povrchovú analógiu terminologického pomenovania, ale treba analyzovať pojem, ktorý má reprezentovať pomenovanie a hľadať analógie v pojmovej sfére. Až potom možno prikročiť k voľbe správneho pomenovania. Žiada sa dodať, že takáto prax jestvuje v máloktorom odbore a dotiahnutá do konca je azda iba v chémii (vďaka presnému vymedzeniu pojmu *prvok*), inde sa pri tvorbe pomenovaní viac

berú do úvahy abstraktnovšeobecné znaky reality. (Nakoniec aj v chémii začínajú pri terminologických pomenovaniach ako zásadné pomenúvacie motívy fungovať konkrétnovšeobecné vlastnosti pojmu až na vyššej úrovni ako pri pojme *prvok*.)

Jedenásta kapitola je analýzou fungovania termínu v rozličných typoch textov. V prvom rade sa tu charakterizuje „existencia" termínu v odbornom texte jednak ako prvku, ktorý treba nejakým spôsobom vysvetliť, jednak ako prvku, ktorý svojím spôsobom variuje (zbavuje sa spresňujúcich atribútov pri opakovaní, ak je z textu jasné, že redukovaný termín pomenúva ten istý pojem ako neredukovaný). Inak funguje termín v novinách, kde treba vybraté výpovede o pojme, ktorý reprezentuje termín, premyslene rozložiť v texte (to nakoniec platí nielen o novinách, ale o ktoromkoľvek popularizačnom texte). Na rozdiel v spracovaní výkladu významu terminologického pomenovania v neterminologickom a terminologickom slovníku upozorňuje ďalšia podkapitola. V neterminologickom slovníku sa vychádza z jeho účelu – vyložiť význam slov bežnému používateľovi-, preto sa pri výklade uplatňujú viac adherentné (vonkajšie) znaky pojmu, resp. výseku reality, ktorá pod pojem patrí, a na terminologickosť pomenovania sa upozorní inými lexikografickými prostriedkami. Ťažko však povedať, či terminologické pomenovanie má terminologický charakter aj v umeleckom texte alebo v reklame, kde jeho prítomnosť analyzuje záverečná časť kapitoly.

Na to, že terminológia nie je statická časť slovnej zásoby, hoci sa od nej vyžaduje ustálenosť, upozorňuje kapitola *Dynamické javy v odbornej lexike*. Jednak sa tu analyzuje napätie medzi synonymnými termínmi rozličného pôvodu, jednak sa tu uvádza jeden zo zdrojov pohybu v odbornej slovnej zásobe – prijímanie cudzojazyčných termínov rozličnými spôsobmi (prijímanie internacionálnych slov, preklad metaforicky utvorených termínov, prispôsobovanie domácich slovotvorných prostriedkov cudzojazyčným paralelám). Nevedno však, ako súvisí s dynamikou súbor slovotvorných prostriedkov v závere úvodnej podkapitoly, na druhej strane však akosi chýba zmienka o dynamike vyplývajúcej zo zmien v systéme pojmov alebo priamo v paradigme, ktorou sa ten-ktorý odbor spravuje. Nakoniec autor správne pripomína, že dynamiku v odbornej lexike možno charakterizovať aj pomocou terminologizácie, determinologizácie, demotivácie a univerbizácie. Je to síce pravda, ale každý z týchto procesov (okrem determinologizácie a terminologizácie) je z inej roviny zmien.

V kapitole *Vzťah jazykovej a terminologickej kultúry* autor upozorňuje jednak na to, že termín musí byť spisovným pomenovaním, jednak na to, aby sa neznehodnocovala klasifikácia pojmov abecedným radením termínov bez upozornenia na túto klasifikáciu, lebo sa tým oslabí vecná súvislosť termínov, teda aj pojmov, čo sa nakoniec môže premietnuť aj do nevhodnej voľby termínu. Napokon sa tu ešte raz upozorňuje na potrebu správne definovať pojmy.

Kapitola *Koordinácia terminológie* sumarizuje skúsenosti z koordinácie slovenskej a českej terminológie najmä v 60. rokoch, vymenúva sféry koordinácie (vnútroodborová, medziodborová, česko-slovenská či presnejšie v rámci dvoch jazykov, široká medzinárodná) a nakoniec informuje o organizáciách, ktoré sa o túto koordináciu starajú alebo starali (najmä Technická komisia 37 pri Medzinárodnej štandardizačnej organizácii).

Na využitie počítačov v terminologickej práci upozorňuje a krátku informáciu o niekoľkých aktivitách v tejto sfére podáva predposledná kapitola. Najväčší praktický význam majú zmienky o možnej štruktúre položiek terminologických sústav uchovávaných v pamäti počítača.

Záverečná kapitola dáva návod, ako pracovať pri tvorbe a ustaľovaní terminologických sústav a ako by mal vyzerať výsledok práce komisie, ktorá sa touto prácou zaoberá. Na záver sa upozorňuje na nedostatky decentralizácie terminologických aktivít v ostatných rokoch (najmä destabilizácia terminologických sústav) a volá sa po založení koordinačnej terminologickej banky, s čím možno len súhlasiť.

Ako hodnotiť príručku celkovo? Na jednej strane sa tu prehlbuje tradícia domácej terminologickej školy, ktorá je orientovaná dosť silne lingvisticky, na druhej strane práve silná lingvistická orientácia autora pri analýze termínu v rozličných sférach jeho existencie, a to aj vtedy, keď je jeho existencia pre praktického terminológa irelevantná, čosi uberá publikácii z príručnosti. To vynikne najmä vtedy, ak by sme chceli príručku porovnať s inými terminologickými inštruktážami vydanými v zahraničí (najmä s príručkou H. Pichta a J. Draskauovej a niektorými prácami Viedenského terminologického centra). V každom prípade je však publikácia po dlhšom čase hviezdičkou na klenbe temného terminologického neba.

Emil Pícha

Chvála stručnej múdrosti

(Aforizník. Aforizmy a fórizmy na každodenné použitie. Zostavil M. Herko. Bratislava, Mladé letá 1990. 166 s.)

V edícií vydavateľstva Mladé letá pre dorast (EDO) vyšla nedávno pozoruhodná knižka aforizmov. Zostavovateľ zbierky prozaik a prekladateľ Miloš Herko zozbieral do nej nielen „klasické" aforizmy, ale – čo v dnešných postmodernistických časoch neprekvapuje – aj „fóry, hlášky, sentencie, maximy, paradoxy, verše z básničiek či textov piesní, slogany, výroky z ulice...". Vznikla tak skutočne originálna, múdrymi a vtipnými myšlienkami nabitá a aj grafickou úpravou pestrá, dobre vnímateľná knižka. Sprístupňuje

čitateľovi bohatstvo aforistických výrokov autorov domácej aj svetovej literatúry, – básnikov, prozaikov, filozofov, ale aj slávnych spevákov, ako sú členovia skupiny Beatles, Bob Dylan, z našich autori piesňových textov Kamil Peteraj, Viliam Klimáček a i., ďalej známi humoristi, ako sú Milan Lechan, Tomáš Janovic, Viktor Kubal a mnohí ďalší. Aforizmy sú vyslovované v rozmanitých polohách – v polohe paradoxu, irónie, grotesky, smiechu cez slzy, humoru láskavého i ostrejšieho. Stretneme sa tu aj so slovami „rúhavými", bohémsky výtržníckymi, knižka poskytuje v dnešných zložitých časoch čítanie vhodné skutočne „na každodenné použitie" a dodajme, že aj na potešenie.

Aforizmy a im blízke výroky sú usporiadané abecedne podľa autorov. Ak sa zostavovateľ chcel obídením usporiadania podľa tematických okruhov vyhnúť tematickej monotónnosti, treba povedať, že tento zámer mu vyšiel. Potešiteľné je aj to, že v konfrontácii s mnohými zvučnými zahraničnými menami texty našich domácich autorov nevyznievajú o nič horšie. Životná filozofia východoeurópskych a stredoeurópskych autorov je však vďaka rozdielnym životným skúsenostiam značne odlišná od ich západnejšie žijúcich druhov, čím vznikajú pôsobivé kontrapunkty.

Z jazykového hľadiska výdatný zdroj aforizmov tvoria autorské aktualizácie frazeologizmov. Porov. príklady: *Kto prv príde, toho skôr pomelú.* (D. Hevier) – *Posledný výkrik módy je často prvým výkrikom manžela.* (D. Hevier) – *Hovoriť striebro. Zahovoriť zlato.* (T. Janovic) – *Nestačilo, že povedali: Dáme ti za pravdu?! Museli ešte dodať – koľko.* (T. Janovic)

Aforizmy zaradené do zbierky sú z rozličných čias. Hoci aforizmy, ako je známe, majú gnómický charakter, sú nadčasové, predsa čitateľa niekedy až zarazí vysoká aktuálnosť väčšiny aforizmov, či už ich vyslovili autori súčasní alebo dávnoveki: *Nevedieť, čo sa stalo predtým, než si sa narodil, znamená toľko, ako ostať vždy dieťaťom.* (Marcus Tullius Cicero) – *Nehľadajte šťastie vonku, ale v sebe, lebo ináč ho nikdy nenájdete.* (Epiktetos) – *Zo všetkých živočíchov sa vie smiať iba človek, hoci má na to najmenej dôvodov.* (E. Hemingway) – *Dovolili mu roztiahnuť krídla, aby zistili, aké rozmery má mať klietka.* (T. Janovic) – *Tak nám treba! Kým sme nepriznali, že problémy sú, nemuseli sme ich ani riešiť.* (D. Radović) – Niektoré aforizmy komentujú morálku človeka, stúpajú nám do svedomia: *Hrochovi nenaskočí husia koža.* (T. Janovic) – *Jeho svedomie bolo čisté. Nikdy ho nepoužíval.* (S. Jerzy Lec) – *Peniaze často stoja príliš veľa.* (R. W. Emerson) – *Tí, ktorí sú sami so sebou spokojní, majú zlý vkus.* (H. de Balzac) – *Zlých ľudí poznáte podľa toho, že sa stanú škaredými, keď sa usmievajú.* (Greta Garbo) – *Chceš rozšíriť pravdu? Sprav z nej vtip!* (Anonym) – *Nemôžete veriť všetkému, čo počujete, ale môžete to, bohužiaľ, opakovať.* (G. B. Shaw)

Vďačnou témou aforizmov je ľudská hlúposť. Porov. napríklad: *Je smutné, že hlupáci sú takí sebaistí a ľudia múdri plní pochybností.* (B. A. W. Russell) – *Jednou z najväčších civilizačných pohrôm je učený hlupák.* (K. Čapek) –

V zbierke nájdeme aj vtipné aforistické výroky, ktoré nastavujú zrkadlo vede a vedcom: *Veda nikdy nevyrieši jeden problém bez toho, aby nenarobila desať nových.* (G. B. Shaw) – *Historici predpovedajú minulosť.* (M. Vitezović) – *Špecialista: znalec, ktorý vie všetko o niečom a nič o hocičom inom.* (J. Tuwim) – *I myslenie občas škodí zdraviu.* (Aristoteles) – *Ten, kto bájam neuverí, Tróju nevykope.* (V. Klimáček) – Zostavovateľ zaradil do zbierky aforizmov aj niekoľko definičných aforistických výrokov založených na peknej metafore: *Jeleň je dieťaťom blesku a stromu.* (R. G. de la Serna) – *Jašterica je vreckový krokodíl.* (V. Kubín) – *Je čosi vtáčie v našej televízii. Kavčie hory a Slávičie údolie.* (V. Kubal)

Slovenskí autori často stavajú aforistické výroky na jazykovom humore: *Lepšie, keď ťa zatvoria, ako keby ťa mali otvoriť.* (A. Ferko) – *Opica sa tak dlho stavala na zadné, až sa z nej stal človek.* (D. Hevier) – *Chcem sa stať čo najplatenejším členom spoločnosti.* (A. Bröstl) – *Nevie sa, na čo zomrel. Ba ani na čo žil.* (M. Lechan) – *Málokde sa nájdu ľudia, ktorí majú symbiózu v takom pokročilom štádiu ako my dvaja.* (M. Lasica – J. Satinský) – *Kde bolo, tam bolelo.* (S. Štepka) – *Vyznamenaj sa – budeš vyznamenaný. Znamenaj – budeš zaznamenaný. Poznamenaj – budeš poznamenaný.* (Š. Kmeťo)

Z hľadiska jazykovej kultúry je zbierka aforizmov *Aforizník* na solídnej úrovni. Vyčítať jej možno len niekoľko prehreškov. Pri prekladaní do slovenčiny vznikla napríklad (najskôr pod vplyvom češtiny) neslovenská väzba v aforizme F. Nietscheho. Namiesto *Človek má vždy niečo nutnejšie na práci ako sa oženiť* bolo treba zvoliť adekvátnejší preklad. Mohol by znieť napr. takto: *Človek má vždy nejakú súrnejšiu robotu ako sa ženiť. Galka Galkinovová* – pôvodkyňa aforizmu: *Mladému odborníkovi nevenovali zodpovednú prácu, báli sa, že ju zvládne* – má pravdepodobne svoje meno uvedené v hyperkorektnej podobe; je v nej jeden segment *-ov-* navyše. Ak v ruštine meno znie *Galka Galkina,* adaptácia tohto mena v slovenskom texte má znieť: *Galka Galkinová.* Použitá podoba *Galkinovová* by predpokladala ako mužské východisko prechýlenia priezviska *Galkinov,* ktoré nie je pravdepodobné.

Keďže sám názov zbierky *Aforizník* je novoutvorené slovo, žiada sa napokon uviesť poznámku aj o ňom. *Aforizník* je slovo utvorené príležitostne na konkrétny cieľ – na pomenovanie zbierky aforizmov. Ako sme sa dozvedeli, pôvodcom tohto slova je vedúci edície *EDO* – básnik Daniel Hevier. Je to teda autorský okazionalizmus, ale nie je vylúčený jeho prechod medzi neologizmy ako lexikálne jednotky so širšou komunikačnou platnosťou, ako je platnosť iba individuálneho, jednorazového použitia. Pomenovanie *aforizník* sa zaraďuje do vecno-sémantického okruhu názvov zbierok, súborov, zoznamov, zošitov a pod., ako sú napr. pomenovania *spevník, pamätník, zápisník, záznamník, dotazník, cenník...* Väčšina týchto slovotvorne motivovaných slov má konkrétny význam v rozličnej miere lexikalizovaný. Porov. výklady (podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka): *pamätník* – kniha s podpismi a

kresbami ap. venovanými na pamiatku, *spevník* – zbierka piesní s textami aj nápevmi, *zápisník* – blok na zápisky, notes, *cenník* – zoznam cien (výrobkov, služieb). Hoci sú to slovotvorne štrukturované slová, nemožno ich všetky priradiť k jednému slovotvornému typu vymedzenému príponou *-ník* a spoločným, jednotným vzťahom k základovému slovu. Všetkým týmto slovám nezodpovedá spoločná slovotvorná formula typu „súhrn toho, čo je označené v základovom slove". Preto je adekvátnejšie predpokladať, že slovo *aforizník* vzniklo na princípe analogickej slovotvorby v terminologickom vymedzení, aké dal v slovenskej jazykovede tomuto pojmu J. Furdík (v štúdii *Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba.* Jazykovedný časopis, *21,* 1970, s. 54–59). Analogicky podľa slov *záznamník, zápisník,* a to zo základového slova *aforizmus* vzniklo substitúciou koncovej časti *-mus* slovotvornou príponou *-ník* slovo *aforizník.* Analogicky utvorené slová vznikajú potom ako predĺženie slovotvorného typu, pričom však vzťah k motivujúcemu, resp. základovému slovu nemusí byť celkom pravidelný. Porov. napríklad hovorové expresívne slovo *debilník, debilníček* vo význame „blok, záznamník, do ktorého si jeho majiteľ zapisuje rozličné poznámky o úlohách, aby na ne (ako debil, zábudlivec) nezabudol". Podobne ako príležitostné slovo *aforizník* vznikol pred časom aj autorský okazionalizmus *konferenčík,* ktoré v závislosti od kontextu a konkrétnej situácie môže mať význam *1.* zošit, do ktorého sa zapisujú poznámky z konferencie alebo *2.* účastník konferencie. Okazionalizmy svojou formálnou štruktúrou naznačujú totiž lexikálny význam slova iba veľmi všeobecne, preto sa ich význam musí dokresľovať kontextom, príp. situáciou. Práve preto je pri titulkovom názve recenzovanej zbierky *Aforizník* na kontextové dokreslenie významu aj podtitul obsahujúci pomenovací motív: *Aforizmy a fórizmy na každodenné použitie.*

Ak ešte pripomenieme niektoré vtipné definície a charakteristiky samého pojmu *aforizmus* z prvých strán Aforizníka, napríklad *Aforizmus je román, ktorý napísal leňoch* (T. Babić) či *Aforizmus je vtipný človiečik, plod lásky umenia a filozofie: po filozofii má spôsob, akým sa pýta, po umení spôsob, akým odpovedá* (G. Braustner), aj z ich zmyslu nám vychodia dôvody, pre ktoré radi odporúčame túto zbierku aforizmov do pozornosti čitateľov časopisu Kultúra slova. Čítanie aforizmov nás totiž nielen zabáva, ale kultivuje aj naše myslenie a vzťah k vyjadrovacím a dorozumievacím možnostiam tej zázračnej vymoženosti, akou je ľudská reč.

Klára Buzássyová

Ks

SPYTOVALI STE SA

Čo je to stretko? – M. S. Stará Lesná: „V jednom mládežníckom časopise som si prečítala, že *skupina chlapcov bude mať stretko o týždeň.* Zaujalo ma slovo *stretko,* a hoci som mu rozumela, rada by som vedela Váš názor na takto spotvorené slovo."

Pisateľka pravdepodobne očakáva náš záporný postoj k slovu *stretko,* ktoré – ako z krátkeho kontextu vyplýva – značí stretnutie. O nesúhlasnom postoji pisateľky k slovu *stretko* svedčí aj jeho označenie za „spotvorené". Tento postreh je napokon správny, lebo „spotvorenosť" tohto slova je značná a očividná, ale treba zvážiť použitie danej podoby slova v príslušnej jazykovej situácii. Z krátkeho citátu vyplýva, že šlo o zámerné a funkčné použitie slova z oblasti mládežníckeho slangu. Týmto konštatovaním by sme mohli odpoveď aj uzavrieť, no žiada sa nám pri tomto slove pristaviť trocha dlhšie. Najmä preto, že v ňom rezonuje iskra jazykovej tvorivosti, ktorá je taká príznačná pre mládež. Mladí ľudia túžia ozvláštňovať svoj jazyk, chcú sa medzi sebou vyjadrovať nekonvenčne, často vo vedomom odstupe od spisovného jazyka. Neraz sa však takéto úsilie prejavuje iba netvorivým preberaním slangových výrazov z češtiny, ktorej nositelia majú jazykovú tvorivosť rozvinutú veľmi výrazne. O takomto preberaní svedčí nielen reč našej mládeže, ale aj mnohé – nie najlepšie – preklady zo svetovej literatúry. Náš jazyk, pravdaže, poskytuje rovnaké možnosti, len ich treba aktivizovať. A práve slangové slovo *stretko* nesie pečať domácej tvorivej dielne, hoci patrí na samý okraj slovnej zásoby. Slovotvorne nie je nejako objavné, zaraďuje sa k typu podobných starších slangových slov, ako sú *vysvečko, kupko, štipko,* ale i novších ako *obočko* (v kozmetickom slangu „obočie") alebo *náhradko* (na pracovisku „náhradné voľno"), *Šafko* (Šafárikovo námestie v Bratislave). Pri všetkých uvedených slovách nie je na mieste úvaha, či ide o správne alebo nesprávne slová, pretože ich vedome deformovaná podoba ich jednoznačne vysúva do oblasti, kde kraľuje hravá jazyková tvorivosť a úsilie po originalite – do slangu. To zároveň značí, že nepatria medzi spisovné jazykové prostriedky.

Pri úvahe o slove *stretko* možno ešte spomenúť, že okrem citovaného významu „stretnutie" sa slovo *stretko* používa aj v ďalšom, prenesenom význame „skupina, ktorá sa pravidelne stretáva", napr. *Pôjdeme so stretkom na výlet.* Aj v tomto prípade ide o slovo slangového rázu.

Mária Pisárčiková

Kurdi a šiiti. – A. M. z Bratislavy nám napísala: „V súvislosti s udalosťami v Perzskom zálive sa často hovorilo o Kurdoch a šiitoch. Zaujímalo by ma, akú podobu má nominatív plurálu podstatného mena *Kurd* a aká je pravopisná podoba slova *šiita*. Nie je tu nadbytočné jedno *i*?"

Kurdi sú národom žijúcim vo východnom Turecku, v severnej Sýrii, v severnom Iraku, v západnom Iráne a čiastočne aj na Kaukaze, pričom len nedávno sa odhadovalo asi 11 miliónov príslušníkov tohto národa. Jazyk Kurdov patrí do iránskej skupiny indoeurópskych jazykov. Veriaci sú moslimovia (sunniti, menej šiiti). To sú údaje bežne dostupné v encyklopedických slovníkoch.

Nazretím do Slovníka slovenského jazyka 1 (Red. Š. Peciar. Bratislava, vydavateľstvo SAV 1959) zisťujeme, že príslušníci tohto národa sú *Kurdovia*. Prípona *-ovia* sa v nominatíve plurálu tohto mena uplatňuje aj pri pomenovaní *Ind (Indovia)*, nemá však oporu vo väčšine iných jednoslabičných obyvateľských mien, resp. pomenovaní príslušníkov národov *(Nór – Nóri, Rus – Rusi, Fín – Fíni)*; vari preto doterajšiemu tvaru nominatívu pl. začal konkurovať tvar s príponou *-i*. Nominatív pl. aj pri iných jednoslabičných slovách zakončených na dve spoluhlásky, ktoré označujú osoby, sa pravidelne tvorí príponou *-i*: *lord – lordi, bard – bardi*. Pri slove *Kurd – Kurdi* je prípona *-i* kodifikovaná aj v nových Pravidlách slovenského pravopisu (Bratislava, Veda 1991). Táto zmena má oporu aj v publicistike, o čom svedčia viaceré doklady, napr.: *Kurdi z obavy pred represiami odmietajú návrat do tohto mesta. – Kurdi sú doteraz v horách a odmietajú zostúpiť do utečeneckých táborov.* Tvar *Kurdovia* treba pokladať za zastarávajúci, v súčasných textoch sme ho už ani nezaznamenali.

A ako je to so šiitmi? *Šiiti* sú moslimovia, predstavitelia jedného zo smerov islamu – šiizmu. (V arabčine sa slovom *šia* označuje skupina, stúpenci, zoskupenie.) Samohlásky *-ii-* vedľa seba sú v tomto slove náležité: zachovávajú sa preto, lebo jedna z nich patrí k základu slova *ši-*, druhá k odvodzovacej prípone *-ita*, ktorou sa v slovenčine tvoria názvy príslušníkov istých zoskupení (prívržencov hnutí, náboženstiev a pod.): *husita, izraelita, jezuita, johanita, izmaelita, sunnita*, podobne aj *šiita*.

Katarína Hegerová

OBSAH a INDEX

ROČNÍK 25, 1991

Obsah 25. ročníka

BAUDET, J. C.: Epistemologický prístup k terminológii ... 321
DVONČ, L.: Športové výrazy na *-bal, -bol* v slovenčine a v češtine ... 139
HEGEROVÁ, K.: Názvy s príponou *-né* ... 327
HEGEROVÁ, K.: Niektoré názvy z oblasti kozmetiky ... 46
HORECKÝ, J.: Anglické slová na *-ing* v slovenčine ... 324
HORECKÝ, J.: O preberaní slov z latinčiny ... 225
HORECKÝ, J.: O súčasnej jazykovednej terminológii ... 135
HORECKÝ, J.: Stratégia a rétorika novinárskeho rozhovoru ... 65
HORECKÝ, J.: Svedectvo Jána Smreka o slovenčine ... 42
HORŇANSKÝ, I.: Exonymá a kartografická prax ... 144
HORŇANSKÝ, I.: Prepis geografických názvov z nelatinkových systémov písma ... 232
HRUBANIČOVÁ, I.: K synonymii v umeleckom texte ... 201
JÓNA, E.: Gramatika Daniela Krmana ... 109
KAČALA, J.: Slovenčina doteraz a v budúcnosti ... 33
KAČALA, J.: Tvorenie názvov štátov v slovenčine ... 193
KAČALA, J.: Vedecký výskum slovenčiny v Slovenskej akadémii vied ... 97
KAČALA, J.: Vymedzenie pojmu *jazyková suverenita* ... 3
MASÁR, I.: O niektorých postojoch ku kodifikačnej práci ... 264
MASÁR, I.: O klasifikácii a systéme pojmov ... 129
MASÁR, I.: Z nášho redakčného archívu ... 76
MAŤOVČÍK, A.: Martin Hamuljak a slovenčina ... 257
MLACEK, I.: Frazémy s radovými číslovkami ako svojimi zložkami ... 14
ODALOŠ, P.: Toponymá okresu Banská Bystrica po 17. 11. 1989 ... 337
PAVLOVIČ, J.: Pravopis slov *Boh, boh, Boží, boží, Božský, božský* ... 112
PETROVSKÝ, A.: Názvoslovie námorného práva ... 148
PISÁRČIKOVÁ, M.: Pohľad na vývinovú etapu spisovnej slovenčiny cez jazyk J. C. Hronského ... 293
PISÁRČIKOVÁ, M.: Predponové slovesá *ukončiť, skončiť, dokončiť, zakončiť* ... 9
PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymia slovies s predponou *u-* ... 71, 102
PIŠÚT, I.: Ľudové meno lišajníka *Cetraria islandica* ... 335
POVAŽAJ, M.: Názvy nových orgánov miestnej štátnej správy a samosprávy a ich skratky ... 228
SABOL, J.: Dvojrozmernosť textu Jozefa Cígera Hronského ... 289
UHLÁR, V.: O slovách *zábava, slop* a *slopec* ... 208
VALEKOVÁ, Ľ.: O nových slovách s časťou *video-* ... 333
Z listov komisii pre nápravu krívd pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV ... 82

DISKUSIE

DVONČ, L.: O pôvode názvu *Kocúrkovo* ... 299
DVONČ, L.: Slová typu *narkomafia* ... 213
HORECKÝ, J.: O názvoch štátov ... 275
HORŇANSKÝ, I.: K otázke písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch ... 52
OLEJÁR, M.: Názvy a základné pojmy v oblasti vied o telesnej kultúre ... 347
ŠVEC, Š.: Školská sústava a národný systém vzdelávania ... 176
UHLÁR, V.: Sloveso *mútiť* a *odmut* v názve *Odmut* ... 236

ROZLIČNOSTI

A. Bessmertnych – od A. Bessmertnycha (J. J a c k o) 303 – Aká je kvantita v slove *legitímny* (J. K a č a l a) 278 – Dostať sa k válovu, k mastnému hrncu alebo ku korytu? (M. P i s á r č i k o v á) 216 – Dražba, aukcia (K. H e g e r o v á) 244 – Ešte o slove *účastina* (J. H o r e c k ý) 86 – Jestvuje v slovenčine vokatív? (J. K a č a l a) 240 – Konsenzus (M. P o v a ž a j) 87 – Možno sa tešiť nepriazni? (J. S k l a d a n á) 118 – Náboženstvo bahá'í – bahaizmus (J. H o r e c k ý) 59 – Názvy *dietky* a *hračka* (K. Palkovič) 304 – Nové sloveso *stržnit'/stržňovat'* (J. H o r e c k ý) 22 – Nové tituly *bakalár, magister, doktor* a ich skratky (J. J a c k o) 280 – Novotvary s časťou *agro-* (V. P a t r á š) 355 – Opasková taška – ľadvinka (K. H e g e r o v á) 181 – Osobitný význam slovies *poznať* a *spoznať* (J. P a v l o v i č) 180 – Patrí k jedným z najkrajších (Ľ. K r a l č á k) 357 – Pôvod a význam slova *audítor* (J. H o r e c k ý) 179 – Sanitárny či sanitačný deň? (Ľ. S i č á k o v á) 24 – Slová *ruženec* a *pátričky* (J. P a v l o v i č) 88 – Svetovo obchodovateľné odliatky zlata (J. H o r e c k ý) 218 – Tender – verejná (ponuková) súťaž (M. P o v a ž a j) 354 – Tripartičný – tripartitný (J. H o r e c k ý) 117 – Úpútavka (K. B u z á s s y o v á) 242 – Význam prídavných mien *úradný* a *verejný* (J. K a č a l a) 85

SPRÁVY A POSUDKY

Dobrý preklad Kempelenovej knihy. J. H o r e c k ý 25
Fándlyho *Slovenský včelár* v origináli. J. N i ž n a n s k ý 249
Historická encyklopédia Šariša. J. H o r e c k ý 123
Horovov Zemplín 1990. I. H r u b a n i č o v á 121
Chvála pokojnej argumentácie. I. M a s á r 313
Chvála stručnej múdrosti. K. B u z á s s y o v á 364
Jazyková kultúra v katolíckej liturgii. I. M a s á r 91
K nedožitej sedemdesiatke Mikuláša Krippela. K. P a l k o v i č 305
Kniha o podstate literatúry. J. H o r e c k ý 283
Metafora z rozličných pohľadov. E. P í c h a 188
Nová slovenská práca o odbornej terminológii. E. P í c h a 359
Nové vydanie Fándlyho *Pil'ného domajšieho a poľného hospodára.* P. Ž i g o 247
Obnova tradície besied o slovenčine. I. M a s á r 119
Písma sveta. L. D v o n č 306
Problémy odborného vyjadrovania v cudzom jazyku. M. P i s á r č i k o v á 220
Román *Meno ruže* v slovenčine. J. H o r e c k ý 310
Slovenský Nový život v Juhoslávii. M. P i s á r č i k o v á 186
Slovník diabetologickej terminológie. F. Š i m o n 30
Studia Academica Slovaca. K. H e g e r o v á 250
Súčasný pohyb v toponymii. M. P o v a ž a j 183
36. Hviezdoslavov Kubín. K. H e g e r o v á 61
Veľkomoravské záhady. I. H r u b a n i č o v á 27
Za docentkou Valériou Betákovou. A. R ý z k o v á 60
Za profesorkou Danutou Buttlerovou. M. P a n č í k o v á 282
Zasadnutia redakčného kolégia Slovanského jazykovedného atlasu. Ľ. D v o r n i c k á 245

SPYTOVALI STE SA

Aj majster tesár sa utne? (K. H e g e r o v á) 31 – Bronzárstvo či bronziarstvo? (M. P o v a ž a j) 222 – Čo je to stretko? (M. P i s á r č i k o v á) 368 – Druhý deň zasadá parla-

ment alebo druhým dňom zasadá parlament? (M. P i s á r č i k o v á) 63 – Genius loci (I. M a s á r) 223 – Chciet' po niekom niečo? (M. P i s á r č i k o v á) 125 – Kurdi a šiiti (K. H e g e r o v á) 369 – Medžugorie či Medjugorje (J. P a v l o v i č) 320 – Mikrovlnka (J. H o r e c k ý) 315 – Nemecko-nemecký (J. P a v l o v i č) 96 – O častici *že* (J. B e n k o v á) 288 – O slovese *prerafňajkovat' sa* (J. H o r e c k ý) 95 – Pácované či pacované mäso? (M. P o v a ž a j) 126 – Patová situácia (K. H e g e r o v á) 96 – *P. F.* (K. H e g e r o v á) 319 – Písanie bodky a d'alších interpunkčných znamienok za textami pod obrázkami (J. K a č a l a) 94 – Pravopis zložených prídavných mien s číslovkou, resp. zlomkovým výrazom v prvej časti (M. P o v a ž a j) 254 – Prídavné mená *sporný* a *sporový* (K a č a l a) 287 – Prútikár – prútikárka – prútikárit' – prútikárstvo (M. P o v a ž a j) 190 – Skloňovanie zemepisného názvu *Nazaret* (I. Masár) 253 – Svätý Cyril a Metod, orodujte za nás (I. Masár) 316 – Veterinárny a veterinársky (I. Masár) 127 – Výslovnosť zemepisného názvu *Salzburg* (M. Považaj) 318

NAPÍSALI STE NÁM

O nových prvkoch v slovnej zásobe. J. K o p i n a 225